

”Hej, hej, följer du med mig hem?”

En studie av personalens attityder kring genus, sexualitet och självbestämmande på LSS-boenden för människor med intellektuell funktionsnedsättning

Av: Leonard Franzén och Johan Kilander

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Kandidatuppsats (SOPA63)
Vt 13

Handledare: Hanna Wittrock

Abstract

This paper investigates the possibilities and hindrances for expressing identity and sexuality for people with intellectual disability. People with intellectual disabilities in Sweden are faced with care in special needs homes, provided by the public sector as well as private service providers and foundations. Legal support for the organized care is Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (1993). This law emphasizes the rights of autonomy, integrity and supportive work from healthcare providers. However, ambiguities may arise regarding the interpretation of the law in terms of self-determination in situations like self-harm or non-normative actions. Using vignette as a method we managed to derive material for analyzing attitudes and norms among the staff working in organizations with people of intellectual disabilities. Theories used are mainly based upon a constructivist perspective but also including theories of norms, power and feminism. We found that in relation to staff working in special needs homes, clients have wide opportunities of expressing and investigate their sexuality. Furthermore in their work as special need employees, communication using different kinds of illustrative examples is essential as a method for assisting the clients. Though there are findings saying that attitudes among the staff are less permissive towards some norm-breaking behaviour. Nevertheless, pursuing a somewhat emancipatory agenda for people with intellectual disability, our results have shown a positive side in the work with people with intellectual disabilities and how questions about sexuality and identity can be raised and possibilities enhanced.

Keywords: Intellectual disability, sexuality, attitudes, gender, self-determination, normality

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Problemformulering	2
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Avgränsningar	4
2 Förförståelse och relevans för socialt arbete	5
2.1 Bakgrund	5
3 Benämningar och klargöranden	7
3.1 Intellectuell funktionsnedsättning	7
3.2 Benämningar	7
3.3 Sexualitet	8
4 Orientering om kunskapsläget	8
4.1 Handikappforskning	8
4.2 Intellectuell funktionsnedsättning och socialt arbete	9
4.3 Genus, sexualitet och intellectuell funktionsnedsättning	9
5 Metoddiskussion	11

5.1 Om metoden	11
5.2 Vinjetternas utformning	11
5.3 Urval	12
5.4 Epistemologiska grunder	12
5.5 Tillförlitlighet och trovärdighet	13
5.6 Arbetsfördelning	14
5.7 Etiska överväganden	14
6 Teoretiska utgångspunkter	15
6.1 Genus och queer	15
6.2 Normer, normalitet och sanktioner	16
6.3 Makt i mötet	17
7 Resultat och analys	18
7.1 LSS - öppen för tolkning?	19
7.2 Personalens tankar om värderingar	21
7.3 Den goda sexualiteten	23
7.4 Den offentliga sexualiteten och mötesplatser	26
7.5 Att använda makt konstruktivt	28

7.6 Könroller och queera uttryck	30
8 Sammanfattande diskussion	32
9 Slutord	35
Litteraturlista	36
Bilagor	42

1 Inledning

En person med en funktionsnedsättning, fysisk eller intellektuell, skiljer sig inte från andra när det gäller behoven att uttrycka sin sexualitet. Även om det råder en stor variation av funktionsnedsättningar, som i sin tur kan påverka sexualiteten på mycket skilda sätt, är grundprincipen att sexualiteten är en medfödd kraft, som består under hela livet. Behov av närhet, kontakt, mänsklig värme eller mellanmännskliga relationer påverkas inte av kroppens funktion – det sexuella uttrycket kan däremot skilja sig. Detta gäller också lusten, förmågan till njutning och den sexuella praktiken (RFSU, 2013).

Citaten ovan kommer från Riksförbundet för sexuell upplysning. I citatet betonas att behovet av sexualitet är något allmänmännskligt men att uttrycket i sig kan variera från person till person. På så är det upp till varje människa att själv upptäcka och tillfredsställa sina sexuella behov. För de flesta människor är sexualiteten personlig även om sexuella handlingar kan ske tillsammans med andra. Men vad händer när en person är beroende av andra för att klara av vardagslivet eller bor på ett gruppboende där gränserna mellan det privata och offentliga ibland kan vara diffusa? Vilka möjligheter och begränsningar finns det för människor med intellektuell funktionsnedsättning att uttrycka sin identitet i förhållande till genus och sexualitet? RFSU (2013) menar att svårigheter att förstå samspel kan bidra till att brukarnas sexualitet osynliggörs eller misstolkas. Människor med intellektuell funktionsnedsättning har beroende på grad av nedsättning olika svårt för inläring och abstrakt tänkande, språkliga nyanser, att förstå sin omgivning samt att få omgivningen att förstå dem (ibid.). Med dessa förutsättningar spelar därför omsorgen (vilket i huvudsak styrs genom Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade) samt den direkta kontakten med personal på LSS-boenden en viktig roll för brukarnas förmåga att kommunicera sina behov.

Vidare har personalen i sitt arbete ett stort inflytande och utövar emellanåt stark styrning gällande brukarnas valmöjligheter (Socialstyrelsen, 2011). Vi menar att detta rimligtvis också gäller i frågor som rör sexualitet och genus. Vi tänker därför att det kan vara till gagn att undersöka personalens värderingar, normer och samt hur samspel mellan personalen och brukarna sker i förhållande till LSS-lagen. Frågor som rör genus och sexualitet vilka diskuterats i samhällsdebatten har allt som oftast rört människor utan funktionsnedsättningar, medan människor med funktionsnedsättningar har hamnat i periferin.

Det är först på senare tid som sexualitet, genus kopplat till funktionsnedsättning har uppmärksammats inom den akademiska världen och andra samhällsområden (Traustadóttir & Kristiansen, 2004). Vi anser det relevant att undersöka detta fält eftersom det är tämligen outforskat men också för att självbestämmande, sexualitet och genus är något som människor generellt måste förhålla sig till.

1.1 Problemformulering

Vi har i vår studie av intellektuell funktionsnedsättning, självbestämmande, sexualitet och genus valt att belysa normer och attityder hos personal från LSS-boenden.

I lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) anges ramarna och riktlinjerna för de boenden vi har besökt. Det är främst denna lag och socialtjänstlagen (2001:453) som personalen på boendena arbetar utifrån. LSS syftar till att integrera människor med funktionsnedsättningar i samhället samt att värna om målgruppens autonomi och självbestämmande. Enligt paragraf fem ska verksamheten ”främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet [...] Målet ska vara att den enskilde får möjlighet att leva ett liv som andra”. Vidare sägs i paragraf sex, första stycket att ”verksamheten ska vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde skall i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges. För verksamheten enligt denna lag skall det finnas den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad skall kunna ges”. Paragraf sju, andra stycket anger att ”Den enskilde skall genom insatserna tillförsäkras goda levnadsvillkor. Insatserna skall vara varaktiga och samordnade. De skall anpassas till mottagarens individuella behov samt utformas så att de är lätt tillgängliga för de personer som behöver dem och stärker deras förmåga att leva ett självständigt liv”.

Lagen betonar alltså jämlikhet, självbestämmande, delaktighet och goda levnadsvillkor. Detta ska ske i en verksamhet med personal som ska se till att kraven uppnås. Vad som menas med goda levnadsvillkor eller möjlighet att leva ett liv som andra kan i mötet med personal och olika ansvariga utförare tolkas på olika sätt.

Lagen i relation till människor med intellektuell funktionsnedsättning innebär dels en inkludering i samhället i fråga om tillgänglighet och möjligheter på olika levnadsområden. Den betonar också individens rätt att bestämma över sitt eget liv.

Tanken är alltså att brukarna ska leva ett gott liv. Detta kan i vissa situationer ses som motsägelsefullt då självbestämmandet kan ge vissa negativa konsekvenser i form av exempelvis utnyttjande eller fysiskt och psykisk skada. Socialstyrelsen (2013) har utformat flera exempelfall där självbestämmande verkar krocka med vad personalens uppfattning om ett gott liv är och hur långt gränsen för stöd sträcker sig. I ett av exempelfallen ställs frågan om personalen ska hjälpa en brukare att dricka sig full trots att det kan vara skadligt för hans hälsa. I gränslandet mellan brukarnas autonomi och personalens tillsynsansvar finns inga givna svar på hur personalen ska handla i situationer där dessa kan tyckas motstridiga (Socialstyrelsen, 2009). I relationen till LSS och personalens uppfattningar befinner sig människor med funktionsnedsättning i skärningspunkten mellan omsorg, vård och den egna uppfattningen om hur sexualiteten uttrycks och kan uttryckas.

I de moderna gruppboenden som vuxit fram i Sverige finns olika utförare så som kommunens vård och omsorg, landsting, olika diakonala stiftelser samt privata företag. Boendena syftar till att integrera och normalisera och på så sätt ge människor med funktionsnedsättning liknade levnadsförhållanden som andra. En tankeväckande fråga är om gruppboendena visar på en ny typ av institutionaliserad form, då det jämförelsevis under 1800-talet betraktades som att familjen var främsta ansvars- och omhändertagare. Det har framkommit kritik mot de moderna formerna av boenden. Löfgren-Mårtenson (2005) menar att relationsmönstren i gruppboenden skiljer sig från "normalpopulationen" som oftast lever i heterosexuella parrelationer och familjebildningar medan funktionsnedsatta oftast lever med människor som de inte själva har valt.

I relationerna mellan brukare och personal skapas bilder om vad som är normalt eller avvikande beteende. Vid sidan om detta förekommer föreställningar om människor med intellektuell funktionsnedsättning som asexuell/översexuella eller offer/förrövare (Löfgren-Mårtenson, 2012). Enligt Löfgren-Mårtenson (ibid.) existerar en osäkerhet och ett ambivalent förhållningsätt bland professionella och anhöriga där gränserna för vad som är tillåtet begränsas och präglas av kontroll och ansvarskänslor.

Löfgren-Mårtenson (ibid.) för tesen att det fortfarande råder en repressiv institutionaliserad syn på sexualitet, familjebildning och könsroller samt att strävan efter normalitet och integration domineras av ett traditionellt könsstereotypt synsätt.

Vilka normer finns hos personalen som eventuellt hindrar eller möjliggör sexuella uttryck i samband med intellektuell funktionsnedsättning? Hur återspeglas detta i personalens relation till brukarna?

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka personalens attityder kring genus, sexualitet och självbestämmande på LSS-boenden för människor med intellektuell funktionsnedsättning.

Våra frågeställningar är:

- Vilka föreställningar kring sexualitet och genus kopplat till intellektuell funktionsnedsättning finns bland personalen på LSS-boenden?
- Hur påverkar personalens tolkning av LSS brukarnas begränsningar och möjligheter till självbestämmande kring sin egen sexualitet och genusuppfattning?

1.3 Avgränsningar

Under arbetets gång har vi haft varierande idéer på allt ifrån datainsamlingsmetod till val av teorier. Inledningsvis var tanken studera TV-serier för att undersöka normer och representationer av kön inom populärkulturen. Efter att vi genomgått visst material fann vi dock att detta inte var tillräckligt matnyttigt för en uppsats. Vi beslutade då att söka oss till verksamheter inom LSS och där göra intervjuer i vinjetform. Inom LSS gick det att finna en mängd verksamheter och personer så som daglig verksamhet, brukarorganisationer, boendestödare och samt särskilda boenden. Vi valde att inrikta oss mot boenden och den personal som arbetade nära brukarna. Det hade varit möjligt att intervjua brukarna men med hänvisning till vinjetternas karaktär skulle det kunna upplevas som närgånget eller en alltför privat sfär. En annan tanke var att intervjua anhöriga eller föräldrar till brukarna vilket säkert skulle ge relevanta inblickar men då vårt intresse låg i personalens relation till brukarna och den plats där deras samspel sker, det vill säga LSS-boendena. Därför ansåg vi att det bästa alternativet var att intervjua personalen. Vidare hade det varit möjligt att undersöka andra typer av funktionsnedsättningar i relation till sexualitet, så som fysiska och psykiska men då dessa grupper blev allt för varierande valde vi intellektuell funktionsnedsättning. Teorierna som vi valt menar vi fokuserar på samspelet mellan brukare, personal och övergripande

strukturer och normer. I detta sammanhang finns det flera aspekter som tydligare skulle kunna belysas men det skulle blivit allt för omfattande.

2 Förförståelse och relevans för socialt arbete

Först vill vi på ett allmänt plan resonera om varför våra frågeställningar kan tänkas uppkomma. Författare som Giddens (2003) och Liedman (1999) menar att dagens samhälle inte präglas av ett lika stort beroende av traditionella faktorer som tidigare påverkat uppfattningen av identitet, till exempel samhällsklass eller nationalitet. Detta innebär ett större fokus och ett annat handlingsutrymme (eller tvång) på det individuella planet gällande skapande av identitet, till exempel i relation till genus. Bauman (2002) skriver att frågor om samhälle omdirigeras till att gälla den samtida identitetsdiskursen och menar att fokus gällande konstruktion och förhandlingar om identitet rymmer en egen analys i sig. Vår studie sträcker sig dock inte till att vidare undersöka olika tiders förutsättningar för skapande av identitet utan konstaterar att detta påverkar val av frågeställningar och metod. Med ovanstående avsnitt i minne vill vi dock resonera kring huruvida det val av frågeställningar som vi kommit fram till gynnar det sociala arbetet. Thomassen (2007:126-127) skriver att: "Målet för samhällsvetenskapernas förståelse är alltså en kritisk reflektion som kan tjäna som utgångspunkt för en 'emancipatorisk praxis' med siktet inställt på samhällsförändring". Thomassen (ibid.) menar också att syftet med forskningen kring socialt arbete kan sägas vara att fråga sig hur individuella problem korrelerar med processer som sker på samhälls- och strukturnivå. Avslutningsvis menar vi alltså att vår studie rymmer relevans i det att den ställer grundläggande frågor om förgivettaganden om människors levnadssituationer.

2.1 Bakgrund

Synen på intellektuell funktionsnedsättning i samband sexualitet, könsroller och avvikelse/normalitet har varierat under historiens gång. Grunden för och utvecklingen av olika synsätt, värderingar och beslut anses i en vidare mening enligt Förhammar och Nelson (2004) härröra från bland annat ideologiska, ekonomiska, sociala och politiska strömningar.

Dessa kan ses i filantropiska ideal som att göra gott, till en senare medicinsk behandlingssyn och social ingenjörskonst, till dagens tankar om självbestämmande och autonomi. I och med framväxten av välfärdsamhället och utvecklingen av olika vetenskapliga discipliner har flera beslut legat till grund för en rad förändringar för människor med funktionsnedsättning vilka fått direkta konsekvenser för deras levnadsförhållanden (Tideman, 1999). Till historiens mörkare kapitel hör giftermålsförbud, inkapacitering och tvångssteriliseringar sprungna ur 1930-talets rasbiologiska tankar. I Sverige steriliserades främst de personer som ansågs oförmögna eller olämpliga att sörja för och uppfostra barn, i synnerhet kvinnor med lindriga intellektuella funktionsnedsättningar. De med allvarligare funktionsnedsättningar sågs som infertila och därmed "harmlösa". Grundprincipen att eliminera fysiska och psykiska åkommor samexisterade således med tanken om att motverka det "degenerativa sociala arvet" (Grunewald, 2008).

Tvångssteriliseringen av människor med funktionsnedsättning bland andra grupper implementerades från 1936 och fortsatte fram till 1976 då lagen avskaffades. Även om tvångsvård och sterilisering var förekommande under 1900-talet, så fanns det parallellt tankar på integrering och bättre livsvillkor för människor med funktionsnedsättning. I början av 1970-talet förändrades livsvillkoren för människor med funktionsnedsättningar drastiskt. Från de tidigare stora organiserande institutionerna kännetecknades tiden efter 60-talet av politiska strömningar som betonade delaktighet och integrering. Dessa politiska strömningar i samband med ett ekonomiskt tryck gällande allt för stora kostnader för upprätthållande av institutionerna banade vägen för avinstitutionaliseringen (Tideman, 1999; Grunewald, 2008). Detta flyttade människor med funktionsnedsättning från anstalter och vårdhem tillbaka till familjerna med integrerad omsorg och skolverksamhet samt gruppboende. Dessa nya livsvillkor vilade på normaliseringsprincipen som formulerades av Niels Erik Bank-Mikkelsen och Bengt Nirje i slutet av sextiotalet. Dess huvudprinciper innefattade bland annat att grundläggande behov såsom normala ekonomiska villkor, normal dygnsrytm och veckomönster, att val och behov skulle uppmärksammas samt en möjlighet att få leva i en miljö med både män och kvinnor (Tideman, 1999).

3 Benämningar och klargöranden

3.1 Intellectuell funktionsnedsättning

Intellectuell funktionsnedsättning kan definieras på flera sätt. En psykologisk förklaringsmodell definierar intellectuell funktionsnedsättning som en statistisk avvikelse, med andra ord en intelligenskvot som understiger 70 (Tideman, 2000). Det finns även medicinska definitioner som omfattar olika diagnoser. Diagnoser som omfattas i personkrets ett i LSS innefattar bland annat autismspektrumstörning och Downs syndrom med flera. Utifrån en social förklaringsmodell innebär den intellektuella funktionsnedsättningen att interaktionen med omgivningen betonas och hur personen klarar att leva upp till de varierande hinder som uppkommer eller som personen ställs inför. På så sätt skiftar synen på vem som är funktionsnedsatt beroende av samhällets insatser och stöd (Tideman, 2000).

3.2 Benämningar

Funktionsnedsättning finns av olika slag men delas ofta in i fysiska, psykiska eller intellektuella. Benämningar eller kategorisering av en grupp människor är inte oproblematiskt och kan ligga till grund för strukturellt missgynnande, vilket ställer frågor om makt och vem som är i position att benämna (Barron, 2008). Vi har märkt av olika benämningar så som utvecklingsstörning, funktionsnedsättning och funktionshinder i både kurslitteratur och under intervjuerna. Funktionshinder är ett begrepp som syftar till att människan är hindrad i egenskap av hur samhället är uppbyggt och lägger på så sätt inte fokus på individen i sig. Funktionsnedsättning syftar till medfödd eller förvärvad nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell kapacitet och brukar vanligtvis användas för avgränsning för individer och grupper (Socialstyrelsen, 2013). Funktionsnedsättning är därför den betäckning vi har valt att använda oss av. Vi har genomgående använt oss av termer som "brukare", när vi refererar till personerna med intellectuell funktionsnedsättning, då det i sammanhanget är den relation till personalen som vi sett. Respondenterna kallas i vissa fall för "personal", vilket vi menar är en ganska vag och anonym roll men som vi ändå valt att använda oss av i studien.

3.3 Sexualitet

Kring sexualitet finns en uppsjö av begreppsbestämningar men vi har valt att använda oss av Världshälsoorganisationens (WHO) definition, vilken även RFSU använder sig av. I denna beskrivs sexualitet som ett grundbehov vilket omfattar alla människor. Det betyder att sexualitet inte kan reduceras till enbart sexuella möten eller erfarenheter. Sexualitet ses vidare som en drivkraft vilken får människor att bland annat söka efter kärlek och närhet. Den har också ett stort inflytande över hur människor tänker, känner och uppfattar sig själva vilket har betydelse för psykisk och fysisk hälsa (RFSU, 2013).

4 Orientering om kunskapsläget

4.1 Handikappforskning

Det finns en relativt bred forskningsfront gällande funktionsnedsättning eller som det benämns i vissa fall "handikappforskning". Bokförlaget Studentlitteratur har sedan 2003 gett ut en serie kallad "Handikapp och samhälle" om handikapp och funktionsnedsättning med flertalet titlar. Förlaget har även påbörjat fler bokserier under namnen "Handikappforskning nu" samt "Social Research on Disability". Tidskrifterna *Journal of Intellectual Disabilities* har funnits sedan 1997 och *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, tidigare *Mental Handicap Research* sedan 1988 vilka båda har producerat en mängd vetenskapliga artiklar gällande intellektuell funktionsnedsättning.

Antologin *Handikapp - synsätt, principer och perspektiv* (Tideman, 2000) ger en överblick över olika teorier, synsätt och problemformuleringar som historiskt sett och fram till idag präglat forskning gällande funktionsnedsättning. Antologin lyfter frågor om funktionsnedsättning utifrån olika utgångspunkter och med olika perspektiv och nivåer. Inledningsvis beskriver Tideman (ibid.) hur en förskjutning skett i kunskapsläget från en syn med betoning på handikapp som ett individuellt fenomen och medicinskt problem, till att se funktionsnedsättning som ett tillstånd av kollektiv diskriminering vilket kan lösas via politiska medel. Författarna i antologin behandlar vidare frågor så som diskriminering,

normalisering, integrering, och genus. En annan aspekt som lyfts är organisering utifrån samhällets sida och en ökande grad av intresseföreningar.

4.2 Intellectuell funktionsnedsättning och socialt arbete

Mycket av tillgänglig forskning gällande socialt arbete och funktionsnedsättning gäller möjlighet till delaktighet och motverkan av utanförskap och diskriminering. Detta har även aktualiserats i lagstiftning så som LSS (1993) samt Diskrimineringslagen (2008).

DePoy och Gilson (2012) beskriver i likhet med Tideman (2000) om en förändrad syn på funktionsnedsättning och menar att ett synsätt där å ena sidan funktionsnedsättning ses som ett medicinskt handikapp som kan åtgärdas och å andra sidan ett uttryck för förtryck är en ogynnsam binär uppdelning. DePoy och Gilson (DePoy & Gilson, 2012.) föreslår att företrädare inom socialt arbete istället bör se funktionsnedsättning som ett komplext fenomen med flertalet åtgärds och handlingsmöjligheter. Detta för att analysera problem, se funktionsmöjligheter, främja rättigheter och delaktighet.

4.3 Genus, sexualitet och intellectuell funktionsnedsättning

Forskning kring funktionsnedsättning och genus är ett relativt ungt forskningsfält i Norden. Forskningsdisciplinerna har förekommit fristående från varandra (feministisk forskning och handikappforskning) men delar grundläggande analytiska utgångspunkter kring maktrelationer, förtryck och marginalisering. Merparten av forskningen har berört funktionsnedsatta kvinnors livssituation, medan männen har uppmärksammats i mindre utsträckning (Traustadóttir & Kristansen, 2004). Till de svenska forskningsbidragen hör exempelvis Umb-Carlsson och Sunnanders (2006) "Living Conditions of adults with Intellectual Disabilities From a Gender Perspective" som belyser livsvillkoren för kvinnor och män med intellectuell funktionsnedsättning i förhållande till kön och genus. Barron (1997;2002) har behandlat frågor kring identitet, kvinnlighet och funktionsnedsättning i bland annat "The Bumpy Road to Womanhood." och "Who am I? Women with learning difficulties (re)constructing their self-identity".

Identitet i förhållande till föräldraskap (främst moderskap) är också ett återkommande tema (Höglund & Larsson, 2012; Malacrida, 2007, 2009; Kendel et al, 2005).

Maskulinitet och funktionsnedsättning har bland annat Shuttleworth, Wedgwood och Wilson (2012) och Shakespeare (1999) belyst.

Lotta Löfgren-Mårtenson vid Malmö högskola har skrivit flera kvalitativa vetenskapliga artiklar som berör unga människor med intellektuell funktionsnedsättning och deras sexualitet. I "Får jag lov?" identifierar Löfgren-Mårtenson (2005) hinder och möjligheter för unga funktionsnedsatta att forma relationer och uttrycka kärlek och sexualitet. Löfgren-Mårtenson menar i boken att föräldrarna ofta känner ansvar för de ungas sexualitet intar en restriktiv hållning samt att vårdpersonalen behöver mer utbildning och handledning i förhållande till unga intellektuellt funktionsnedsatta och deras sexualitet. I pilotstudien "I want to do it right!" beskriver Löfgren-Mårtenson (2011) hur sexualundervisningen i särskolan betonar sexuella risker istället för njutning och närhet, samt att den är köns- och heteronormativ vilket skapar problem för ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning att utforma sin egen identitet. Löfgren-Mårtenson (2008) problematiserar också osynliggörandet av homosexuella och bisexuella med intellektuell funktionsnedsättning i "The Invisibility of Young Homosexual Women and Men with Intellectual Disabilities" och att de i hög grad påverkas av omgivningens inställning till sexualitet, särskilt i avseende till sexualundervisningen i särskolan.

Jens Rydström, professor vid genusvetenskapliga institutet i Lund, arbetar i skrivande stund tillsammans med Don Kulick med en antropologisk studie kring medborgarskap, sexualitet och funktionsnedsättning - "Dis-Junctures: A historical and social anthropological study of disability, citizenship and sexuality in Denmark and Sweden from 1925 until the present".

Annan forskning fokuserar i hög grad på andras syn på funktionsnedsättning, sexualitet och reproduktion. Parchomiuk (2012) studie syftar till att undersöka yrkesverksamma socialarbetare, sjuksköterskor, specialpedagoger och psykoterapeuters syn på både fysisk och intellektuell funktionsnedsättning och sexualitet. Studien visade att yrkesverksamma i högre grad är positiva till sexuella aspekter i relation till fysiskt funktionsnedsättningar än intellektuella, förutom sterilisering där de yrkesverksamma tenderar att vara mer positivt inställda. Ett annat återkommande tema är funktionsnedsättning och sexuellt riskbeteende, övergrepp och offerskap (van Nijnatten & Heestermans, 2010; Eastgate et. al. 2011, 2012).

5 Metoddiskussion

5.1 Om metoden

Vi har valt att använda oss av vinjetter för insamlandet av vårt empiriska material. Vinjettmetoden utvecklades i USA på 1950-talet av Peter Rossi för att undersöka social stratifiering genom att respondenter fick ta ställning till olika faktorer som karakteriserade familjers olika sociala positioner (Egelund, 2008). Metoden har använts inom flera olika forskningsdiscipliner såsom kriminologi, juridik, psykologi och psykiatri (Jergeby, 1999). Vinjetter, vilka kan liknas vid korta historier av hypotetisk art, används alltså som ett mätinstrument för att kartlägga människors värderingar, val och bedömningar (Egelund, 2008; Bryman, 2011). Vi har valt den här metoden av flera anledningar. Dels för att vi vill undersöka respondenternas värderingar, men också för sexualitet kan uppfattas som intimt eller tabubelagt. Bartner och Renold (1999) menar att samtal kring ett hypotetiskt fall är mindre utelämnande än att utgå från personliga erfarenheter. Dessutom är vinjettmetoden i vårt tycke mer stimulerande (och kanske roligare) då den kräver inlevelseförmåga och uppmuntrar till kreativt tänkande hos respondenten. Utförandet i korthet går ut på att respondenten ställs inför en händelse eller en fallbeskrivning, därefter följer en eller flera följdfrågor som respondenten svarar på och tar ställning till utifrån den specifika situationen. Vinjetten fokuserar med andra ord på en avgränsad kontext vilka frågorna sedan relaterar till (Jergeby, 1999). Praktiskt gjordes detta genom att vi läste upp en vinjettfråga i taget för respondenterna vilken följdes av en eller två öppna följdfrågor. Intervjuerna ägde rum på boendena där vi först inledde med att ställa frågor om respondenternas bakgrund innan vi började med själva intervjun. Alla intervjuer spelades in med diktafon och de tog mellan 45 minuter till en timme att genomföra.

5.2 Vinjetternas utformning

Vi har använt oss av elva olika vinjetter för att täcka in flera områden som hör till frågeställningarna. När vi konstruerat vinjetterna har målsättningen varit att skapa så autentiska och verklighetsnära situationer som möjligt. trovärdighet är ett av fyra grundkriterier som Jergeby (1999) menar att en vinjett bör innehålla, de övriga tre är: lätthet att följa och förstå, logisk och inte för komplex. Vi har också valt att använda ett "jordnära"

språk i vinjetterna, med andra ord har vi uteslutit akademisk begrepp eller komplicerade ord för att undvika oklarheter. Inspirationen till vinjetterna har vi fått från TV-serier, (kurs)litteratur och den offentliga debatten kring genus och sexualitet. Vi har utgått från “allmänmänniska” situationer och händelser, det vill säga frågor kring genus och sexualitet som rör alla människor. Vi har också valt att experimentera med vinjetterna och byta ut kvinnliga namn mot manliga och vice versa, för att upptäcka eventuella skillnader i svaren från respondenterna gällande föreställningar kring genus.

5.3 Urval

Vi har sammanlagt intervjuat tolv personer. Av dessa intervjuer har vi valt att använda nio. Vi valde bort tre intervjuer på grund av tidsbrist och tekniska problem under intervjuerna. Urvalet består av personal verksam på olika LSS-boenden i skånska kommuner. De personer som vi har intervjuat har haft olika bakgrund, varierande åldrar och antal år som de arbetat inom LSS. Många har tidigare arbetat inom socialpsykiatri som skötare, vissa hade högkoleutbildning inom människobehandlande områden. För att komma i kontakt med respondenterna har vi gått via verksamhetschefer som i sin tur har hittat personal vilka kunnat ställa upp i mån av tid och/eller intresse. Vi är medvetna om att det finns en risk med att en person väljer ut de personer som kanske anses var de som bäst representerar verksamhetens ideal och att detta då kan skilja sig från verksamhetens helhet.

5.4 Epistemologiska grunder

Vinjetter har traditionellt använts inom kvantitativa metoder men på senare tid även använts inom kvalitativa undersökningar. Jergeby (1999) menar att vinjett som metod kan sägas befinna sig mellan den positivistiska och den hermeneutiska idétraditionen. Den vetenskapsteoretiska grunden för vinjetten bygger med andra ord på att vi kan få svar på hur människor upplever sin omvärld, vilket kan sägas tillhöra en realistisk filosofisk gren. May (2001) menar att det realistiska perspektivet innebär att forskaren söker efter förklaringar som kan ligga till grund för sociala fenomen och betonar särskilt de strukturella förutsättningarna samt att den kunskap som människor innehar påverkar den sociala världen. Egelund (2008) diskuterar huruvida vinjett som metod kan utgå från andra vetenskapsteoretiska utgångspunkter och ser en möjlighet i detta genom att införa mer kvalitativa element i metoden. Metodens ursprungliga metodologiska grundantaganden menar vi inte utgör ett

hinder i vår huvudsakliga konstruktivistiska ansats, då vi fångar upp människors attityder och tolkningar av sin omvärld som ger den mening. När vi undersökt de attityder och ställningstagande som respondenterna gett, har vi tolkat den sociala verklighet som respondenterna ger uttryck för. Förhållningsättet till det empiriska materialet och mötet med respondenterna menar vi kan härledas till en mer idealistisk eller konstruktivistisk kunskapssyn.

5.5 Tillförlitlighet och trovärdighet

I samhällsvetenskapliga undersökningar finns det en mängd metodologiska överväganden som ska tas, vilka alla har sina förtjänster och begränsningar. Många av dessa komponenter styr forskningen och ligger till grund för bedömningen av den. Bryman (2011) skiljer mellan forskningsdesign och forskningsmetod, där forskningsmetod är en teknik för insamling av data medan designen är ett övergripande ramverk som styr forskningen. I designen måste vissa kriterier följas för att undersökningen ska anses vara av god kvalitet. Grundkriterierna i forskningens design är reliabilitet, replikation samt validitet, vilka kan översättas med tillförlitlighet, möjligheten att upprepa forskningen samt hur väl undersökningens slutsatser stämmer överens med undersökningens insamlade material (ibid.). Det hävdas dock att nämnda grundkriterier är närliggande och förknippade med kvantitativ metod varför det finns möjligheter att utifrån en kvalitativ metod uppställa liknande men mer passande kriterier. En utgångspunkt är att begreppen anpassas till metoden utan att för den delen ändra dess innebörd. Skillnaden är en svagare betoning på frågor som rör mätning (ibid.). En annan utgångspunkt handlar om att ersätta begreppen med alternativa kriterier, *tillförlitlighet och äkthet*. Tillförlitlighet består i sin tur av fyra grundelement: trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet samt konfirmering. (ibid.). Nedan har vi identifierat några exempel som argumenterar mot och för metodens utformning.

En fråga är om respondenterna svarar i enlighet med det de anser låter mest moraliskt riktigt eller som de skulle handlat i en ”riktigt” situation. Detta är ett vanligt problem som ofta drabbar vinjetter som är kvantitativt utformade till exempel då det finns färdiga svarsalternativ, vilket kan innebära en lägre grad av validitet i metoden (Egelund, 2008). Om respondenterna ställs inför situationer eller händelser som de inte kan relatera till kan det leda till framtvungade ställningstaganden som inte är verklighetsförankrade (Jergeby, 1999).

Vi väger detta mot att vi fått en timmeslång intervju där respondenterna har möjlighet att utveckla sina resonemang och att vi därav fått inblick om attityder och deras värderingar som undersökningens syfte avser. Detta kan också sägas styrka metodens tillförlitlighet.

För att säkra den interna validiteten, vilket enligt LeCompte och Goetz (1982) innebär graden av överensstämmelse mellan empiri och teoretiska utgångspunkter prövade vi vinjetterna på en testrespondent. Vi frågade denne om vinjettfrågorna upplevdes som trovärdiga och om de låg nära respondentens erfarenheter. Respondenten i förtestet relaterade i flera fall till händelser som påminde om de i vinjetterna. Jergeby (1999) menar att expertbedömningar kan vara ett bra sätt att frilägga oklarheter och kontrollera om vinjetterna förefaller rimliga och på så sätt stärka den interna validiteten.

5.6 Arbetsfördelning

Uppsatsarbetet har delats lika i den mån det varit möjligt. Vi har genomfört och transkriberat lika många intervjuer samt delat upp huvudansvaret för de olika kapitlen och underkapitlen. Även om arbetet ibland varit självständigt har vi diskuterat, gjort ändringar och tillsammans enats om innehållet i respektive avsnitt.

5.7 Etiska överväganden

I vår studie har såväl respondenter som orter och arbetsplatser anonymiserats genom att tilldela respondenterna nummer samt att inte närmare specificera stadsdel eller kommun i den löpande texten. I vissa fall har vi bytt ut ”han” mot ”hon” och vice versa, samt fingerat namn i citaten. Ingen förutom vi själva har tagit del av det inspelade materialet eller transkriberingarna. Vi har också följt Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådets (2002) huvudregler kring information om uppsatsens syfte, att medverkan är frivillig och när helst under intervjuens gång kan avbrytas samt frågat om medgivande till att intervjuerna bandas. Materialet har och kommer enbart att användas till detta specifika arbete. Alla inspelningar och transkriberingar har förvarats på sådant sätt att utomstående inte kunnat ta del av dem.

6 Teoretiska utgångspunkter

I metoddelen har vi beskrivit att vår uppsats utgår från den konstruktivistiska skolan. Berger och Luckman (1991) för ett resonemang om att den sociala världen kan beskrivas utifrån konstruktioner och de värden som vi tillskriver den. Detta perspektiv betonar människors uppfattningar om världen och att våra tolkningar av den spelar en signifikativ roll för handlingar och skapande av det sociala livet. Verklighet i en yttre mening kan alltså inte ses som statisk eller universell då människan har möjlighet att tolka den och samtidigt påverka. Utifrån denna teoretiska ram kan en mängd olika teorier kopplas gällande genus, normalitet och makt vilka vi använder i vår studie. Även om inte alla nödvändigtvis härstammar från samma vetenskapliga teoretiska grund har vi funnit det givande att hämta teorier från olika samhällsvetenskapliga teoribildningar. Av de teorier som vi har använt för att tolka vårt material ges här en kort sammanfattning.

6.1 Genus och queer

Om vi, som i föregående avsnitt, ansluter oss till uppfattningen att verklighet kan ses som konstruerad så kan frågor om identitet, roller och könsuppfattning tänkas uppkomma. Tongivande författare som diskuterat detta är Goffman (2008) och senare Butler (2007).

Inom feministisk teori har liknande resonemang förts om huruvida kön kan ses som konstruerat. May (2001) identifierar olika feministiska kunskapsteorier av vilka den relativistiska ligger nära de tankar om konstruktion av verklighet som nämnts. Gemzöe (2002:80) menar att: "Begreppet genus har införts för att beteckna just det socialt och historiskt tillskapade som feminismens konstruktivistiska uppfattning av kön betonar". Med dessa grundtankar förs en diskussion där uppfattningar om verklighet inte kan antas som konstant samt att roller, egenskaper eller ett visst beteende inte kan knytas till kön på ett ontologiskt eller beständigt plan. Butler (2007) menar att kön skapas eller "görs" och omskapas i subjektiva handlingar och i interaktion med andra. Butler (ibid.) för ett mycket bredare resonemang än så och påtalar bland annat hur roller kopplat till kön befästs genom en motsatsdiskurs i vilken uppdelningen mellan kvinnor och män bibehålls samt att dessa är de enda "möjliga" roller där attraktion kan uppstå. Detta kallar Butler för den heterosexuella matrisen. Resonemanget leder oss vidare in på *queer*begreppet som av Ambjörnsson (2006)

definieras som ett ifrågasättande av heteronormen. I detta begrepp framkommer att fasta roller som hör till kön istället kan hittas i gråzoner och vara mer suddiga i karaktären. Vad som är kvinnlig och manlig sexualitet beskrivs alltså här mer flytande. Ambjörnsson (ibid.) talar också i termer som "brottet mot normen", vidare så innebär detta begrepp ett ifrågasättande av det normala och den uppdelning som vanligtvis görs mellan normalt och onormalt.

6.2 Normer, normalitet och sanktioner

Norm är ett begrepp sprunget ur den sociologiska traditionen. Begreppet har sin etymologiska grund i det grekiska ordet *nomos* vilket betyder lag. Normer är socialt skapade regler för hur vi ska uppträda och handla i en avgränsad samhällelig kontext. Dessa regler relaterar till begreppet normalitet, som grundas på värdesystem, med andra ord det som anses vara viktigt i samhället (Östnäs, 2007). Dessa värden internaliseras från tidig barndom genom hela livet genom sociala interaktioner, denna inläring kallas för socialisering eller socialisationsprocess (Östnäs, 2007; Johansson, 2006). De som bryter mot normen klassas som avvikare eller onormala i förhållande till majoritetssamhället. På så sätt är den normerande gruppen avhängig det avvikande för att befästa sin position som idealtyp (Swärd, 2007). Swärd (2007) benämner dessa avvikare i samhällets periferi som outsiders. Dessa avvikare eller outsiders drabbas av sanktioner där antingen ett "normalt" och gott uppförande förstärks genom belöning eller där "onormalt" beteende straffas. Dessa straff varierar från social exkludering som mobbning till statligt sanktionerade fängelsestraff (Östnäs, 2007). Grundpremisserna är således att det normsättande majoritetssamhället definierar det avvikande samtidigt som de försöker återställa ordningen genom sanktioner gentemot avvikare. I det sociala arbetet finns det en spänning mellan att å andra sidan integrera avvikande grupper och samtidigt stå på deras sida. Även om det sociala arbetet regleras av lagar uppstår situationer där socialarbetaren måste använda sitt eget omdöme och klassificera klienter efter egen förmåga (Swärd, 2007). Svensson (2007:31) förklarar den normerande praktiken närmare:

"Viljan att hjälpa människor handlar ofta om en vilja att bistå dem som inte har tillgång till det som betraktas som normalt. Därmed är socialt arbete en normaliseringspraktik, en verksamhet som strävar mot det normala".

Denna process att inordna avvikare i majoritetssamhället kallas för normalisering (Svensson, 2007).

6.3 Makt i mötet

Skau (2007) beskriver problematiken inledningsvis: I rollen som hjälpare, socialarbetare eller andra omvårdande yrken, så finns det förväntningar på den rollen som innebär ett representativt förhållningssätt gentemot arbetsgivare, lag, organisation, arbetskamrater med flera. Detta sker parallellt med idéer om det sociala arbetets huvudsakliga syfte som ska främja brukarens situation och att hjälpa denne till förändring efter bästa förmåga. Inte sällan finns möjligheten till konflikt mellan dessa perspektiv. Med dessa förutsättningar är det inte konstigt att maktförhållandet mellan brukare och hjälpare är ojämlikt. Att osynligöra maktaspekten i hjälpande situationer är att förneka att dessa faktiska förutsättningar finns (ibid.). Men som vi senare kommer att se, behöver makt inte bara innebära något negativt utan kan även vara en förutsättning för att hjälpa brukare i dennes situation. För att undvika maktmissbruk och istället se till att brukaren får det stöd som denne är i behov av finns det olika förhållningssätt

I relationen mellan brukare och hjälpare finns det som vi visat så mycket mer inbakat i mötet än just ett möte mellan två personer. Sammanhanget är med och definierar hur denna relation kan se ut. Hjälparna förhåller sig samtidigt till lagar och förordningar som stiftats på politisk nivå men som ska verkställas i det praktiska arbetet. Dessa brukar ibland omnämnas som gräsrotsbyråkrater eller "street level bureaucrats" eftersom de arbetar långt ner i den offentliga hierarkin. Där lagarna är otydliga eller skapar en diskrepans mellan praktik och skrivbordsprodukt uppstår ett utrymme för hjälparnas egna bedömningar och handlingar. Gräsrotsbyråkratens första uppgift är att göra mottagaren av hjälpen till just brukare eller klient, för att anpassa denne till de organisatoriska ramar som anger relationen (Berglind, 1995).

Att bli brukare eller klient indikerar att personen är i behov av något kan innebära att personen i den situationen får ett mindre mått av självbestämmande. Makten att tolka och definiera problem beror, som vi resonerat kring, på det sammanhang och den komplexa sats som personal, gräsrotsbyråkraten eller hjälparen förvaltar över.

Brukaren förlorar i detta sammanhang lite utav rätten att definiera sig själv och sina eventuella problem, från möjligheten till ett fritt handlande subjekt till ett mer passiviserat objekt.

Detta är möjligtvis en oundviklig situation som uppkommer om än krasst sett. Förhållanden mellan brukare och hjälpare, handläggare, eller personal kan dock se olika ut och beror på stor del på hur parterna handlar och med ett särskilt ansvar på den som hjälper att stärka och inte låta brukaren hamna i en objektifierad eller passiviserad roll. Det går att på flera sätt motarbeta det ojämlika förhållandet som råder mellan brukare och hjälpare, bland annat genom att inkludera brukaren i beslutstaganden (Skau, 2007). Även om det i detta avsnitt framstår som att ett ojämlikt förhållande är oundvikligt och att det är ligger på den anställdes bord att motverka det, så kan det även från brukarens sida komma motstånd mot att inordna sig i brukarrollen. Som visat kan makt i möten ha påverkan på uppfattningar och få konsekvenser, inte bara kränkningar utan formande av klient enligt ett visst format som innebär ett ojämlikt maktförhållande. Men med den teoretiska förståelsen av maktbegreppet har vi visat att det också kan stå för något som är till gagn för brukare och dennes situation.

7 Resultat och Analys

I det här avsnittet har vi samlat teman kopplade till frågeställningarna. Dessa teman som innefattar tolkning av LSS, värderingar, makt, möjligheter och begränsningar redogörs för genom citat från personalen och vår analys av dem utifrån den teoretiska ramen i studien. I avsnittet återges efter citaten först vinjettfrågans nummer och sedan version. Vinjetterna finns som bilaga. De citat som inte förklaras närmare i relation till den specifika vinjettfrågan bygger på respondenternas tankar som har uppkommit under intervjuerna vid sidan av vinjetterna. Då vissa vinjetter återkommer och då har vi valt att endast beskriva dem en gång inledningsvis.

7.1 LSS - öppen för tolkning?

Flera av respondenterna gav uttryck för att befinna sig i en sits där de ofta hamnade i konflikt mellan det praktiska arbetets realitet och LSS. I LSS står det uttryckligen att stöd ska ges till brukaren efter dennes behov. Det står också att självbestämmande och möjlighet till delaktighet ska beaktas i detta stöd. Samtidigt som lagen i flera fall av respondenterna uppfattades som något konkret eller som ett riktmärke för vårdens utförande så uttrycktes det en osäkerhet vad detta stöd i vissa fall skulle innebära, särskilt i förhållande till vinjettfråga elva där många respondenter var osäkra på om de fick avböja uppdraget att följa med på en resa till Danmark för att hjälpa en brukare att köpa sex. Berglind (1995) menar att sådana förhållanden ger personalen större ansvar och kontroll över arbetet samtidigt som det kan uppfattas som tungt då de inte kan hänvisa till någon direkt lag eller föreskrift, som är fallet i mer detaljstyrda verksamheter. Detta kan tolkas som att personalen har ett stort handlingsutrymme både på gott och ont. Citaten nedan visar på hur två av respondenterna såg på lagstiftningens tillämpning.

Ja, du vet när vi jobbar här måste vi ... Order, vi har bestämda linjer, men de är väldigt luddiga. (Vinjett 1:1).

Det är väldigt luddigt, LSS-lagen är väldigt luddig. Man kan tolka den på en mängd olika sätt [...] Det är ju en svaghet kan jag tycka. Det är det ju. Den är ju väldigt luddig. Och man vet ju inte alltid vad man får lov att... Man får ju inte gå in och bestämma över en person ju. (Vinjett 1:2).

LSS är ständigt närvarande, men befinner sig samtidigt i periferin. Alla respondenter betonar individens självbestämmanderätt, även om de menar att brukarnas handlingar ibland kan ge negativa konsekvenser. Många respondenter menar att det är svårt att veta var gränserna ska dras, det vill säga när en handlings konsekvenser blir så pass negativa att självbestämmandet måste inskränkas. Dessa situationer uppstår där det inte finns något uppenbart rätt eller fel. I ett etiskt dilemma som Socialstyrelsen (2009:1) för fram skriver de att "Det är en balansgång mellan att respektera en individs självbestämmande och integritet och att underlåta att göra någonting när man ser att individen är i behov av hjälp och stöd. Agerar man riskerar man att göra etiska övertramp. Agerar man inte kan man också göra orätt." Det finns med andra ord inga enkla lösningar. Samtidigt finns det metoder att påverka brukarna att fatta "rätt" beslut. I flera fall säger respondenterna att påverkan istället kan ske genom råd, avstyrningar och resonering mellan brukare och personal, så kallade "speglings".

Nedanstående citat kommer från vinjetten som handlar om huruvida personalen ska handla eller ej när en brukare porrsurfar.

Jag skulle precis säga att det har jag råkat ut för, men inte våld och tvång. Då har jag låtsats som ingenting för det är ju deras grej känner jag. Återigen så får... Nä, jag tror inte man kan göra så mycket egentligen för att det är deras hem ju. De har ju rätt egentligen... Det gör vad de vill. Det är därför det är så svårt att jobba med detta för att vi har ingen lag som stödjer oss för då hade det varit mycket enklare. Hade det varit en massa förbud, det är ju jättelätt att jobba så egentligen. Men så är det ju inte. Det är ju råd och stöd hela tiden som man får jobba med. (Vinjett 4:1).

I citatet ovan beskriver respondenten svårigheten med att arbeta inom en verksamhet som är ramstyrd. Respondenten menar att det i vissa situationer vore enklare om lagarna var tydligare. Det verkar dock som att detta handlingsutrymme skapar förutsättningar för kreativa metoder för att lösa problem. Så som Berglind (1995) menar kan detta handlingsutrymme innebära möjligheter för personalen att hjälpa brukaren. Nästföljande citat är ett svar på vinjett sju som handlar om en kvinnlig brukare som går fram till yngre människor på stan och ragggar.

Det är nog det pedagogiska hjälpmedlet som vi har börjat med. Sen finns det andra liknande, det är ju så individuell. Det börjar [bli] mycket sånt inom LSS, tror jag. Men just det här med självbestämmande som du sa, att det har blivit så stort och då måste man ju ändå hitta en väg där man kan leda dem rätt, för det är ändå det man gör på ett LSS-boende. (Vinjett 7:2).

Om ovanstående citat ger en fingervisning om det kontextuella sammanhang där lagen spelar en stor om än en vag roll, så visar det också att det finns motsättningar mellan självbestämmande och vad som anses bäst för brukaren. Flera av respondenterna menar att brukarna ibland inte är medvetna om de långtgående konsekvenserna av deras handlingar och att de ofta handlar efter det som känns bäst i stunden. På så vis måste personalen ibland fungera som ett externt omdöme. Detta skulle kunna ses som en risk då det är möjligt att det hämmar brukarens självbestämmande och status som subjekt. Samtidigt existerar det olika uppfattningar om att erfara vissa situationer själva, oavsett om de ger negativa eller positiva följder. Citaten nedan kommer från vinjettfrågorna tio och nio som på olika sätt handlar om sökandet efter kärlek.

De som alla andra får väl gå på sina nitar ibland, man lär sig ju också av misslyckanden. Men det ska ju inte bli... Man kan själv hantera misslyckanden på ett annat vis, men blir det gång på gång på gång, då är det svårt. Men återigen, misslyckas man inte någon gång så lär man sig kanske heller ingenting. (Vinjett 10:1).

En så kallad "vanlig" kille ville inte ha en tjej som har något problem. Det är saker vi borde tänka på, eller saker vi måste tänka på. Vi måste undvika sånt, det gäller att skydda henne. Hon kan bli sårad eller bli ledsen. (Vinjett 9:1).

Detta erfارande är enligt respondenterna beroende av situationen och varierar därmed. Ingen av respondenterna menade till exempel att någon av brukarna skulle behöva erfara händelser som kunde skada liv och hälsa eller leda till utnyttjande. Med andra ord verkar det som att subjektskapandet oftast används, men att det externa omdömet träder in vid allvarigare situationer. Den bild vi fick av respondenternas svar kring lagstiftningen var att vagheten skapade ett tomrum där personalen var tvungen att "gå på magkänsla" i vissa situationer, som en av respondenterna uttryckte det. Denna magkänsla grundade sig främst på personalens professionella kunskaper om vad som borde göras och inte göras.

Berglind (1995) menar att personalens handlingsutrymme kan vara mer eller mindre omfattande beroende på de organisatoriska ramarna. Arbetet på boendena är till stor del ramstyrt, det vill säga att lagen ger anvisningar om hur arbetet ska gå till men att det i stort sett grundas på personliga föresatser som bygger på professionellt vetande. Löfgren-Mårteson (2012) menar att denna professionella kunskap i form av riktlinjer och utbildning saknas när det handlar om sex och relationer och att det resulterar i att förhållningssättet i stället bygger på personliga erfarenheter och värderingar. Vi har sett att detta handlingsutrymme kan vara både till gagn och innebära svårigheter i personalens arbete. I detta handlingsutrymme är den professionella kunskapen viktig i det sättet som den utförs på. Vissa av respondenterna hävdade dock att frågor som rörde sexualitet och genus uppfattades som tabubelagda, att det inte pratades om eller att de hellre överlät sådana frågor till kuratorn eller någon annan som de ansåg mer lämplig. Detta kan innebära att handlingsutrymmet inte används i den konstruktiva mån som det skulle kunna göra.

7.2 Personalens tankar om värderingar

Flera respondenter gav uttryck för balansgången mellan att vara människa och personal i förhållande till hur pass mycket värderingar fick spela in. Att arbeta utan att styra eller lägga in egna värderingar i arbetet med människor med intellektuell funktionsnedsättning är enligt Socialstyrelsen (2011) oundvikligt. Frågan är också i vilken utsträckning det är möjligt att inte låta värderingar påverka i de allt som oftast nära relationer som uppstår mellan brukare och personal. Majoriteten av de vi intervjuade hävdade dock att egna värderingar helst inte skulle

spela in i arbetet, samtidigt som vissa menade att det kunde vara ett arbetsredskap i vissa fall. Citaten nedan är svar på vinjettfrågorna två och fyra som handlar om en kvinna som har flera partners respektive en man som porrsurfar.

Man ska inte lägga in egna värderingar i det, men samtidigt så använder man sig av sig själv kanske. (Vinjett 2:1)

Det är ju råd och stöd hela tiden som man får jobba med. Utan att lägga in egna värderingar och tycka och tänka så att det är inte så lätt. (Vinjett 4:1).

Man får ju inte lägga in egna värderingar, men det är klart. Det är många gånger de faktiskt vill höra ens värderingar. (Vinjett 4:1).

Respondenterna belyser ett dilemma som uppstår i människobehandlande arbete, särskilt i förhållande till en lagstiftning som är öppen för tolkning. Flertalet av respondenterna uppger att de inte har fått någon vidare utbildning eller handledning kring sexualitet och relationer, därmed kan råden komma att grundas på egna, personalgruppens erfarenheter och samhällets tankar om vad som är eftersträvansvärt för brukarna. Vi tolkar det som att dessa värderingar sedan blir en del av interaktionen med brukarna och på så sätt förmedlas en uppfattning om verkligheten som i mångt och mycket bygger på personalens förutsättningar och erfarenhetsvärld. Östnäs (2007) menar att självbilden skapas genom att se sig själv utifrån andras perspektiv, därför kan det återigen tänkas att personalens roll blir viktig i socialiseringsprocessen. Som en respondent uttrycker det handlar det i vissa fall att ge en bild av vad samhället tycker är acceptabelt, det vill säga att förmedla normer och värderingar. En annan respondent håller med men ställer sig också frågande till vilket samhälle som egentligen åsyftas, även om denne senare framhäver att det är viktigt att bli en del av just detta. Dessa funderingar uppkommer i samband med vinjett sju och fyra som tidigare har nämnts.

Nej, men jag tror att man ska säga till, man ska ju ändå komma in i samhället och det gör man ju kanske inte så lätt om man går runt så. Vill hon fortsätta så är det ju upp till henne, men vi är ju ändå här för att visa hur man... Hur man gör "rätt", om man kan säga så. (Vinjett 7:2.)

Det dyker upp såna sociala aspekter som vi har i kulturen. För dem är det otydligt. Då får vi ge en bild av vad samhället accepterar. (Vinjett 4:1).

Ovanstående citat visar på att personalen försöker ledsaga brukaren in i samhället. Detta kan beskrivas som en process i socialiseringen, det vill säga att förmedla vad som är "rätt".

Berglind (1995) menar att meningsskapandet uppstår både i samhället men också i mindre sammanhang, vilket gruppbestämmandet i viss mån kan ses som. På samma gång som många av våra respondenter strävar efter en värderingsfri omsorg sker enligt Alsterdal, Engwall och Gustafsson (2010) också en distansering mellan brukarna och personalens personliga åsikter i arbetet som grundar sig i tankar på brukarna inte ska leva sina liv genom personalen. Vi tolkar det som att personalen anser att deras normer och värderingar påverkar brukarna samt att det minskar självbestämmandet. De vill därför inte låta dessa spela in i arbetet allt för mycket.

Svensson (2007) beskriver det sociala arbetes praktik som normerande, det vill säga att skapa förutsättningar för ett "normalt" liv. Å ena sidan finns det en vilja från personalens sida att sträva efter inkludering i samhället genom att föremöda normer och värderingar, å andra sidan att inte påverka för mycket. Dessa tankar upplevs av personalen i vissa fall som motstridiga och svåra att förhålla sig till.

7.3 Den goda sexualiteten

Löfgren-Mårtenson (2009b) menar att det råder ett synsätt på människor med funktionsnedsättning som från början avvikande individer och att det på så sätt blir viktigt för omgivningen att inte ytterligare betona olikheter, särskilt i förhållande till sexualitet. Det finns alltså en vilja att normalisera genom att understryka exempelvis heterosexualitet eller tvåsamhet i enlighet med Butlers (2007) heterosexuella matris. Vidare menar Löfgren-Mårtenson (2012) att det finns åsikter om att en "god" sexualitet för funktionsnedsatta inte bör innehålla one-night-stands, relationer med stor ålderskillnad, barnalstrande, homo- eller bisexuella förbindelser eller att ta allt för tydliga sexuella initiativ. I våra intervjuer kunde vi skönja vissa tendenser till synen på den goda sexualiteten, främst i förhållande till tvåsamhet, icke-reproduktivt sex och att inte ha sex med främmande personer, utan att istället lära känna dem först. Dock fanns det inga tecken på att homosexualitet eller bisexualitet skulle vara något dåligt. Några av citaten nedan belyser synen på tvåsamhet och one-night-stands. Främst framkommer detta i respondenternas svar i förhållande till vinjettfråga sex som handlar om en brukare som går hem med många olika killar.

Och försöka få henne att förstå att visst, det är jättegulligt att vara kär i någon, men det måste vara EN person och inte två eller tre samtidigt. (Vinjett 2:1).

Med allt det här tror jag man ska vara så öppen och direkt som möjligt med den personen som det gäller. Man kan ju inte förbjuda dem att gå ut, då blir de inte glada heller kanske. Man kanske kan spegla andra alternativ, fördelarna med en fast relation som kan vara tryggare och bättre. (Vinjett 6:2).

Hon kan ju gå ut och festa och ha kul ändå och träffa killar där, men behöver ju inte nödvändigtvis ta hem dem. Kanske lära känna dem och byta telefonnummer och försöka så (Vinjett 6:2).

Ja, och kanske så berätta att man ska vara försiktig och inte hoppa i säng med vem som helst och att man ska tycka om varandra [...]. (Vinjett 6:2).

Med andra ord finns det normativa uppfattningar om hur saker och ting borde vara, exempelvis två personer som är kära i varandra och inte flera som har tillfälligt sex, men med tillägget att det är brukarens val som i slutändan väger tyngst. Vidare finns det en viss ambivalens till viljan att skaffa barn som intellektuellt funktionsnedsatt. Här föreligger främst en oro för barnets bästa och en tveksamhet inför föräldrarnas förmåga att sörja för barnet. En av respondenterna var mer negativa till att brukarna skaffade barn som citatet till vinjettfråga ett belyser.

Ja, vi får ju inte lov att bestämma över hur de vill leva sitt liv, det får vi ju inte. Men stötta och försöka vägleda och försöka få dem på andra tankar om det nu är så att de bestämt sig för att skaffa barn. (Vinjett 1:2).

De övriga respondenterna menade framför allt att information om ansvaret med att skaffa barn skulle betonas, det vill säga den tid och energi som går åt till att ta hand om barnet. Över lag betonar många av våra respondenter ansvar i förhållande till brukarnas sexualitet, främst när det kommer till könssjukdomar, risksituationer och utnyttjande. De positiva aspekterna av sexualitet såsom närhet, ömhet och njutning nämns, men mer sällan. Det finns också tankar om hur den goda sexualiteten ska se ut, särskilt i förhållande till vinjettfråga fyra, där många respondenter kände ett behov att lyfta ämnet i personalgruppen, ta reda på varför brukaren tittade på en viss typ av pornografi eller att förklara för brukaren att sexualitet inte tar sig uttryck på det sättet samt att de kunde hjälpa brukaren att hitta mer "normal" pornografi. Samtidigt menade flera respondenter att det egentligen inte var deras sak och att om brukaren hade rätt att se vilken typ av pornografi den ville. Som citaten nedan visar menar även vissa respondenter att det finns skyddsaspekt i att diskutera pornografikonsumtionen med brukaren, det vill säga att minska risken för att eventuella framtida sexuella möten som går snett.

Alltså om han nu gillar det här med dator, tror jag att det finns mycket filmer där det finns fin kärlek, att försöker att titta på det och ska man titta på våldsfilm kan man titta på annan film än de som är sex i. Men det som är det svåra i att... De bor ju här men vi styr ju inte dem. Det är liksom deras val det de gör, väljer de att gå härifrån så går de härifrån, väljer de att titta på det så gör man. Men jag tror att man skulle kunna prata om att det finns kärlek istället för det här, grov porr och våld. (Vinjett 4:1).

Alltså om jag går in i en lägenhet och det är porrfilm eller så, det är ju deras lägenhet, så jag har inte rätt att säga att det får du inte titta på. Man kanske kan be dem stänga ner precis när man är där. Sen är det... Ja, om det är våld och tvång så kan det bli, man kan få fel uppfattning om man kollar på sånt. Och så kanske man får tag i en tjej och så tror man att det är så här det ska gå till. Så att man hade ju kanske kunnat prata lite kring det och kanske hjälpa honom att hitta filmer som är lite bättre, för man kan ju få lite fel, och tro att det är så här man ska göra. För då kan man skada en annan människa och tvinga sig på en annan människa, då blir det ju inte bra för den här killen i slutet. Jag hade nog sökt lite hjälp ifrån psykolog eller kurator. Just hittat lite bättre filmer. (Vinjett 4:1).

Ja, att hon bör väl kanske inte gå in på det här sidorna tycker jag. Men att förklarar för henne att det är ju inte så här det fungerar ju, det är inte så det ska vara att... 'Detta som du tittar på är fel, det är ju inte så här det fungerar i det verkliga livet'. Och försöka råda henne där igen, och sen om hon vill gå in och titta på det kan vi ju inte tvinga henne. (Vinjett 4:2).

Respondenterna hänvisar alltså till självbestämmandet i denna fråga. Porrsurfande är ingenting som de kan besluta över. I en rädsla över att porrkonsumtion ska få negativa konsekvenser i möten med sexuella partners, så försöker personalen ändå komma med alternativ. Det verkar således föreligga en normativ uppfattning om vad bra pornografi och dålig pornografi kan vara.

Ett annat tema som återkommer är relationen mellan människor med intellektuell funktionsnedsättning och människor utan funktionsnedsättning. Många respondenter uttrycker en oro över att brukarna i dessa fall ska bli utnyttjade, särskilt i förhållande till vinjettfråga tre, som handlar om en yngre brukare som träffar en äldre man utan funktionsnedsättning.

Vi har haft ett sånt liknade fall här. Det var en tjej som bodde här som träffade en "normal" kille utan diagnos och första tanken här i personalgruppen var: "Vad vill han med henne? Vill han utnyttja?" Alltså, vi gick in i en beskyddande roll, att: "Han kan inte mena allvar, utan han vill säkert utnyttja henne" och det var ju våra fördomar om detta och vi hade jättestor problem hur vi skulle förklara, och hon tyckte ju då att vi var dumma i huvudet. (Vinjett 3:1).

Det är en väldigt allvarlig fråga skulle jag tycka. Det är två killar, eller? Och den här killen... Som inte vet egentligen vad det handlar om, saker och ting, kan bli utnyttjad. (Vinjett 3:1).

Återigen beskriver många respondenter balansakten att å ena sidan skydda brukarna och att inte kränka deras integritet. I de intervjuer vi genomfört återfinns alltså tankar kring var en god sexualitet och en dålig sexualitet kan vara. Det som är en dålig sexualitet är enligt de flesta respondenter något som kan försätta brukaren i svåra situationer eller vara skadligt både för brukaren och för andra personer. Utifrån kapitlet om normer visar resultaten ovan att det finns förställningar kring sexualitet och att dessa främst rör skyddsaspekter samt självbestämmande. Däremot kan det som uppfattas som skadligt variera från socialt utanförskap till uppenbara risker så som könssjukdomar och utnyttjande. I gråzonerna mellan det som är direkt skadligt och icke-skadligt spelar personalens roll om vad som är en god sexualitet in. Det finns i vissa fall en vilja hos personalen att tillrättavisa eller vägleda brukarna till en "bättre" sexualitet.

7.4 Den offentliga sexualiteten och mötesplatser

I gruppboheter kan det vara svårt att vara privat och uttrycka sin sexualitet utan andras insyn. Det ligger i personalens arbetsuppgifter att hjälpa brukaren i deras rum eller bostad (dock bara efter medgivande), därmed sker en viss insyn som i princip är oundviklig (Löfgren-Mårtenson, 2012). Omsorgen kräver att personalen har en viss insyn i brukarnas liv eller lär känna dem för att lättare kunna förstå deras behov och kunna hjälpa dem som en av respondenterna uttryckte det. Eftersom LSS i sin utformning inte närmare beskriver hur personalen ska förhålla sig till vissa frågor uppstår också situationer där händelser ibland behöver diskuteras med personalgruppen eller chefen. På så sätt vill vi hävda att brukarnas sexualitet till viss del blir offentlig eftersom den tar plats i sammanhang utanför den enskildes liv. Nedan följer citat som visar på att sexualiteten ibland blir en fråga för personalgruppen eller chefen. Dessa svar återkommer i flera olika vinjetter.

Däremot har vi ju haft en tjej och kille... Som ja... Alltså, jag som personal hade nog gått, kanske då, till min närmsta chef. (Vinjett 1:1)

Jag tänker som så här, att i första hand så hade jag pratat med min personalgrupp och i personalgruppen diskuterat hur vi ska förhålla oss till det här. (Vinjett 1:2).

Ja, absolut. Det är säkert något man tar upp i gruppen. Det gör ju vi i alla fall. Och vi hade nog ringt vår chef också om vad den tycker och tänker. (Vinjett 3:2).

Det fanns också flera respondenter som menade att skyddsbehovet ibland kan rättfärdiga att ta reda på mer om exempelvis brukarens partner för att förhindra att utnyttjande sker. Löfgren-Mårtenson (2005) menar att partners till människor med intellektuell funktionsnedsättning ofta granskas utifrån tanken om att det är viktigt att personen är bra för den andre.

Det hade jag nog gjort. Och sen att, om han hemskt gärna hade velat träffa honom att han bjöd hit honom. Så att han får se hur han bor och personalen. Och så att personalen får träffa honom, möjligen. (Vinjett 3:1).

Är han normal som man säger då är det jättesvårt. Man känner lite att de utnyttjar. Där vet jag inte hur pass mycket rätt man har. Men att ringa upp och prata med den här killen och säga att "Nu är det så att hon har en funktionsnedsättning, hon är förståndshandikappad och har svårt för..." (Vinjett 3:2).

Det framkommer att personalen på flera sätt har insyn i brukarnas liv. Detta kan vara integritetskränkande men också nödvändigt för att skydda brukarna som respondenterna uttrycker det. Däremot kan det vara svårt att avgöra för personalen hur pass mycket insyn som är nödvändigt för att kunna skydda och samtidigt värna om brukarnas privatliv, så som flera respondenter uttrycker det.

Av respondenterna framkom att många brukare hade relationer av olika slag och att de vanligaste platserna för brukarna att mötas är på var olika danser, utflykter och aktiviteter som antingen kommunen eller brukarföreningar anordnade. Vissa träffas även på boenden eller på daglig verksamhet. Vi uppfattar det som att de finns mötesplatser men att förutsättningarna ändå skiljer sig från människor utan funktionsnedsättning. En respondent beskriver svårigheter som kan uppstå utifrån sina egna erfarenheter.

Men sen är det lite tråkigt. Som när vi är på dans. Då slutar dansen klockan elva och då går ju bussen tillbaka till kommunen. Så sitter man där med några killar som sitter och snackar med någon tjej som bor i en annan kommun, så bryts det ju liksom där. Det är ju inte som en annan som är ute 'Då går vi och tar en kopp kaffe då' eller fortsätter till ett annat ställe som är öppet, utan där bryts det ju. De har inget val, de får sätta sig på bussen och åka hem. (Vinjett 10:1).

Det är väl lite så kan jag känna. De har ju inte den där friheten att bestämma själv att "Nu stannar jag här". För det har jag tänkt någon gång när jag varit på dans "Vad gör jag nu om den här killen vill följa med någon hem?". (Vinjett 10:1).

Utöver de svårigheter som kan uppstå i själva träffandet av en eventuell kärlekspartner finns det också vissa begränsningar när det kommer till fortsatt samkväm. Ibland hänger det alltså på personalen som en respondent uttrycker det.

Vi har haft en tjej som har umgåtts med en kille från en annan kommun och då hade han assistent. Då ringde den här assistenten till oss personal och kollade så den här tjejen var hemma och så, när han skulle komma och hälsa på. Så det gäller ju som personal att hjälpa till lite om de inte klarar att få ihop sina träffar själva. Så ville han bara kolla så att hon var hemma, så de kunde gå ut och äta och så. (Vinjett 10:1).

I citaten ovan har vi belyst de möjligheter och hinder som kan uppkomma för brukarna i förhållande till sin sexualitet och möjlighet att träffa andra. Många respondenter uttryckte att det faktiskt finns många ställen att träffas på så som daglig verksamhet och mer nöjesbetonade aktiviteter. Dock förefaller det som att vissa ibland kan kräva förberedelser och insatser från personalen.

7.5 Att använda makt konstruktivt

Möten som sker mellan brukare och personal rymmer flera aspekter så som makt och beroendeställning som vi visat i tidigare teoriavsnitt. Det handlingsutrymme som personalen har att inom lagens ramar stödja brukarna kan ur ett maktteoretiskt perspektiv utmynna i både överksamhet och kränkande handlingar men rätt använd kan makten bli konstruktiv.

En respondent gav ett exempel om att hans arbetskamrater hade gett uttryck för att inte vilja befatta sig med ämnen som rörde brukarnas sexualitet om det kom på tal. Det blev istället han som fick ta hand om de frågorna. Han gav även exempel på att kollegor som på frågor från brukarna rörande sexualitet hade avrått dem från att prata om sådana saker och nästintill reagerat med bryskhet i några situationer. Den förståelse eller mening som eventuellt lämnat brukaren i interaktionen med personal kan utifrån maktperspektivet förstås på följande sätt: Sexualiteten blev möjligtvis i brukarens ögon någonting främmande och även tillskrivet något som kunde uppfattas som skamligt eller något som personen inte skulle undersöka vidare. På så sätt verkar möjligheten att kunna hitta uttryck eller närma sig sin sexualitet vara begränsande. Flera av respondenterna pratade dock om metoder eller andra tillvägagångssätt som de använde för att stödja brukarna att själva komma närmare sina frågor och de handlingar som rörde relationer, samliv, identitet och sexualitet.

Ibland kunde det röra sig om ganska praktiska saker som att vara behjälplig i situationer som krävde transport till sociala aktiviteter men respondenterna gav också exempel på mer samtalsorienterade metoder.

Hon som jag är kontaktperson till, hon brukar peta till mig och så: ”Kolla här, kolla här, tycker du att han är snygg?” - “ja, tycker du?”, så bryr jag mig inte om vad jag tycker, utan: “Tycker du det, ja vad tycker du om med honom?”, - “Ja, han är mörkhårig”, - “Ja, gillar du mörkhåriga killar?”, Så kommer man in liksom där. Och så: “Ja, tänk om han är kär i mig”, sånt vet man ju aldrig. “Vart kan jag träffa honom?”, kanske hon säger då och det vet man ju inte utan: “Han kanske dyker upp här nästa gång vi fikar”, och så att man pratar väldigt... att man lägger över det, för här frågar de väldigt ofta: “Vad tycker du?, Vad tycker du att jag ska göra?, Tycker du att jag ska dricka kaffe hos honom och ha sex med honom, jag känner inte honom?”. Jag säger, “Vi pratar inte om vad jag tycker, utan vi pratar om vad du tycker. Tycker du att man gör så?” Och så ställer massa frågor tillbaks och till slut har de svar på sin egen fråga. Det gäller att hitta det som personal hela tiden, vad kan jag säga nu för att hon faktiskt ska få det svaret som hon själv vill komma på? Ha ha, så man vänder ju och vrider på mycket. (Vinjett 10:2).

Flera av respondenterna vägrade också mellan att å ena sidan vilja vara beskyddande och å andra sidan låta personerna själva få prova sig fram i sociala situationer som nämnts tidigare. De menade att det inte går att skydda människor för mycket och hänvisade ofta till LSS som betonar självbestämmande. En av respondenterna menade att brukarna ibland hade svårt att berätta om sina frågor som rörde sexualitet och att istället kunde resultera i ganska “plumpa” uttryck. Andra pedagogiska element som var vanligt förekommande enligt respondenterna var instruktionsfilmer, bilder och rollspel:

Jag kan tänka mig att man pratar med honom och säga att folk kan bli rädda och tycka att det är jobbigt och försöka förklara att man inte går fram, man gör inte det, bjuder ut nån. Att man gör rollspel, att man går på stan och så: “Hej, hej, följer du med mig hem?” “Nä, det kan du inte göra, vi känner ju inte varandra”, men det är ju det du gör, du gör ju så här. (Vinjett 7:1).

I båda dessa fall så tolkar vi det som att frågan om att hjälpa, utifrån det teoretiska resonemanget om makt, handlar om att ge brukaren subjektstatus vilket skulle kunna öka möjligheterna att själva definiera och hitta de uttryck för sexualitet som de önskar.

I citatet nedan fortsätter rollspelet mellan personalen och brukaren:

Som en en sa: “Nä, nu ska jag gå ut på stan och knulla”. Men du, titta nu på mig nu och så säger vi att jag är du och du är jag och så säger du: “Hej Märta” och så säger jag: “Nä, jag kan inte prata med dig för jag ska ut på stan och knulla”. “Oj”, säger hon, “det var inte bra”, och då säger jag “Vilket var inte bra? “Ja, att jag sa så för jag

tänkte ju inte det ändå”. ”Nej, men du sa det för att du var arg och att du ville prata med mig så nu gör vi det igen.” (Vinjett 7:1).

I detta fall tolkar vi det som att personalen genom perspektivskiftet, inte säger till brukaren vad som är rätt i situationen, utan snarare låter brukaren själv upptäcka genom dialogen vad som känns rätt och på så sätt kunna handla utifrån det.

Vidare ser vi utifrån maktperspektivet att metoderna främjade brukarnas möjligheter att själva komma närmare sina egna frågor om identitet och sexualitet. Att ”vända” frågor tillbaka och iscensätta rollspel verkar vara ett sätt att låta brukaren använda sina egna resurser för att själv komma underfund med möjligheter och begränsningar i samspel med andra människor. På dessa sätt menar vi att makten i handlingsutrymmet kan användas konstruktivt.

7.6 Könroller och queera uttryck

För att undersöka synen på kvinno- respektive mansrollen bytte vi namnen på kvinnorna respektive männen i vinjetterna: 2, 3, 4, 7, 9, 10 och 11 vid fem av de 9 intervjuerna.

Resultatet visade att svaren från respondenterna skiljde sig marginellt och att det ofta hänvisades till brukarnas egen rätt att välja oavsett om det gäller relationer eller sexualitet. I enstaka fall kunde vi identifiera att namnbytena innebar en annan inställning till sexualitet där kvinnan sågs som potentiellt offer medan respondenterna oftare läste in ett eventuellt förrövarskap i förhållande till de manliga namnen.

Ja det har de, och då kanske man kan be dem att, “vi kanske ska spärra datorn”, för de har ju ändå något att säga till om man skulle märka att det blev för mycket av det. För tittar man på för mycket sånt så kan det ju bli väldigt våldsamt sen och han tror kanske sen att kärlek är att man tvingar folk, att det är såhär och det blir kanske en jättesned bild. (Vinjett 4:1, manligt namn).

Ja, för då är det ju återigen det här med skydd och skador man vet ju inte vad det kan dölja sig bakom heller, sexmissbruk eller... Så fråga tycker jag men återigen kan man ju inte tycka för mycket. för vill hon titta på det är ju det helt okej men ändå ta reda på vad som ligger bakom, så inte hon tror att det är så det ska vara heller. (Vinjett 4:2, kvinnligt namn).

I ovanstående citat tolkar vi det som att mannen i fråga kan riskera att själv utöva något av våldinslaget som finns i det pornografiska materialet medan kvinnan i fråga riskerar att råka ut för våldet och kan vara i behov av skydd. Det verkar också finnas ett behov att ta reda vad som ligger bakom kvinnans porrkonsumtion.

Vad svaren från respondenterna får för innebörd i den verkliga interaktionen med brukare kan vi inte vara säkra på men konstaterar att *synen* på sexualitet verkar variera något beroende på kön. Med tanke på den teoretiska bakgrunden om förståelse och mening i samspel mellan människor kan vi tänka oss att det har inverkan på uppfattningar om vad en kvinnlig respektive manlig sexualitet innebär. Vi konstaterar att respondenternas svar, oavsett kön är mer lika än olika. Vi menar att finns en relativt bred uppfattning om könsrollerna där både mannen och kvinnan kan ses som både handlande subjekt och i vissa avseenden objekt.

Som nämnt innan ger respondenterna inte uttryck för så stora skillnader mellan en kvinnlig eller manliga könsroller. Vi tolkar det som att brukarna i mindre grad omfattas av samma heterosexuella matris i enhetlighet med Butlers resonemang. Av detta kan vi utläsa två stycken ståndpunkter dels den som vi tidigare argumenterat för där det finns uppfattningar om ett slags idealtillstånd eller god sexualitet som är eftersträvansvärt i förhållande till intellektuell funktionsnedsättning och inte nödvändigtvis till kön. Dels kan det ses som att människor med intellektuell funktionsnedsättning uppfattas som ett undantag, i vilket lagen spelar en stor roll, där funktionsnedsättning i kombination med självbestämmanderätten utgör en arena av möjligheter att uttrycka alternativa sexualiteter och könsroller.

Under mina år här så har jag upplevt att de som jag jobbat med, de uppskattar... De kan bli kära i vilken som och att det är relationen som byggs upp och sen om det är en man eller kvinna... Det kan kvitta utan det är en relation som blir ömsesidig, att man tycker om varandra. så jag tror att de är mer öppna än vad vi är, att hittar man någon som man tycker om så spelar könet ingen roll... (Vinjett 3:1).

I citatet ovan menade respondenten att hon generellt sett såg en större öppenhet bland personer med intellektuell funktionsnedsättning inför kärlek och vad det kan innebära än hos personer som inte har någon intellektuell funktionsnedsättning. Trots det vittnar många respondenter om en rädsla och ovilja bland brukarna att vara annorlunda:

Det här med det sociala samspelet, när kysser man första gången? När håller man handen och så. Det är ett jätteproblem och framförallt ordet kärlek, de frågar mig ofta... Varje dag kommer det in såna här relationsfrågor. (Vinjett 3:1).

Många har syskon och syskonbarn: "Och sen bor jag här (namn på boende) som ett..", de uttrycker det själva: "Som ett djälva pucko". Och det är ju känslösamt hela den biten, att alla andra är normala men på mig är det något fel. (Vinjett 3:1).

Viljan att göra normala saker verkar alltså inte sällan krocka med brukarnas förutsättningar. Frågor om hur till exempel en parrelation ser ut tyder på ett eftersträvansvärt ideal. Det verkar alltså finnas en medvetenhet, dels inför egna begränsningar för att leva upp till ett "normalt" levnadsmått samt vad denna ibland ouppnåbara normalitet innebär. Frågor om normalitet verkar vara vanligt förekommande och i flera fall bollar respondenterna tillbaka till brukarnas egna uppfattningar om vad de anser vara rätt i situationen, ofta med hänvisning till deras egna känsloliv. Speglingar innebär att personalen vid en fråga från brukarens sida, kommer med exemplifierande fall där brukaren själv får resonera. Genom att ställa frågor tillbaka till brukaren blir det också ett sätt för denne att själv utforska gränser, både sina egna och ett sätt att leva sig in i andra människors känsloliv. Samspelet mellan brukare och personal bygger alltså i flera fall på samtal och att försöka utröna vilka antaganden om vad som är normalt utifrån brukarens egna resonemang. Frågor och angående sexualitet bygger här alltså på brukarens egen uppfattning och personalen fungerar i dessa fall som stöd i den mån att de låter brukarna själva komma fram till vad de anser är normalt. Flera av respondenterna använde vid dessa tillfällen olika hjälpmedel i deras arbete som fick illustrera resonemangen. Till exempel användes bilder, videofilmer och mer avancerade sätt som en docka vilken reagerade på mattider och sömnbehov. Flera menade också att detta var ett sätt att anpassa svåra frågor till personer som inte hade förmågan att själva ta sig an svåra frågor om samliv, sexualitet och ansvar.

I vilken omfattning det går att prata om queera uttryck i sammanhanget är svårt att fastställa då personalens reaktioner på vinjetfrågorna gällande brukarna talar till å ena sidan ett eftersträvansvärt normalitetsideal samtidigt som det verkar finnas en öppenhet för en bredare tolkning av vad kärlek och relationer kan innebära.

8 Sammanfattande diskussion

I vår studie har vi undersökt personalens uppfattningar och attityder om genus, sexualitet, självbestämmande och deras tolkning av LSS samt vilken betydelse dessa får för brukarnas möjligheter att uttrycka sin sexualitet.

När vi har undersökt området har vi märkt att det förekommit en mängd olika uttryck, attityder och föreställningar gällande sexualitet, könsroller och självbestämmande. Ibland har dessa åsikter varit motstridiga, men vi har ändå upptäckt återkommande teman.

En tankeväckande fråga som lyftes redan i inledningen är om de former som vården idag är utformad under förutsättningar som innebär en typ av kontroll. Vi har i vår undersökning fokuserat på interaktionen mellan brukare och personal men även hänvisat till i huvudsak till den strukturella ram som LSS innebär.

Vi har sett att lagstiftningen är starkt närvarande i flera av de svar som uppkommer i samtalen med personalen, mycket tyder på att dess påverkan har ett inflytande i relationen mellan personal och brukare och sammanhanget i det dagliga arbetet på boendena. Lagen som sådan är starkt individorienterad och hävdar självbestämmande och integritet, vilket inte är ett helt enkelt för personalen att förhålla sig till särskilt i förhållande till skyddsaspekten. I många fall beskriver personalen etiska dilemman utan några givna lösningar. Lagen påtalar att personalen ska ge stöd och god service trots att detta inte är väldefinierat. Detta ger ett utrymme för dels egna moraliska uppfattningar från personalens sida samt deras uppfattning om en övergripande samhällsnorm. På detta sätt ser vi hur olika nivåer samspelar på ett mikro- och makroplan. Lagen återfinns ständigt och skapar en slags strukturell ram inom vilken uppfattningar och kulturer skapas och återskapas i relationen mellan brukare och personal.

Majoriteten av personalen vi har intervjuat anser att egna värderingar inte ska spela in i arbetet. I vissa fall menar de ändå att det kan vara befogat samt att det går att använda de egna värderingarna som ett arbetsredskap för att visa hur brukarna kan tänka i vissa situationer. Personalen beskriver sitt arbete som en balansgång mellan att inte påverka för mycket samtidigt som de försöker ge stöd till brukarna. Samtidigt menar flera av de vi intervjuat att det är deras uppgift att se till så att brukarna tar till sig samhällets normer och blir en del av detta, även om det uppkommer frågor om vilket samhälle som åsyftas. I detta fall var personalen medvetna om sina egna värderingar och föreställningar kring till exempel sex och samliv. En vanlig uppfattning bland respondenterna var att brukarna hade svårigheter med att bedöma egna och andras gränser för vad som var ett "okej" och "normalt" beteende. I dessa frågor kunde personalen ge stöd genom olika hjälpmedel som på ett pedagogiskt sätt tydliggjorde brukarnas egna föreställningar om vad som var rätt i olika situationer. När någon brukare frågade personalen om deras egna uppfattning så speglades flera av samtalen tillbaka till brukarnas egna uppfattningar. Personalen använde alltså sina resurser för att stötta brukarna att själva komma fram till detta och på så vis utforska möjligheter kring identitet och sexualitet. På ett övergripande plan har vi ändå funnit att möjligheter till att uttrycka en

självständig syn på sexualitet finns. Detta kan bland annat ske med hjälp och stöd från personalen som i samspel med brukaren resonerar kring dennes uppfattningar.

Vi menar att personalens uppfattningar som kan råda kring kön, sexualitet och normalitet kan påverka brukarna i form av styrning och maktutövande såväl positivt som negativt. I de svar som vi har fått från personalen hittade vi inga tydliga skillnader mellan förväntningar på kvinnliga och manliga roller. Dock fanns det svaga tendenser till att se hur manlighet förknippades med förrövare medan kvinnan kunde framstå som offer. Personalen har vissa tankar kring hur en god sexualitet bör se ut för människor med intellektuell funktionsnedsättning. Detta grundar sig huvudsakligen på en oro för att brukarna ska fara illa eller bli utnyttjade. Frågan är var gränsen går mellan att tillåta, beskydda och låta självbestämmandet råda? Här upplever vi att det är viktigt att ställa sig frågan kring vad den goda sexualiteten egentligen kan vara eller om det ens finns ett enhetligt svar på den frågan.

En annan aspekt vi har berört är frågan om en offentlig sexualitet, det vill säga möjligheten att ha en privat sexualitet i en omvårdande verksamhet. Då personalen arbetar nära brukarna kan situationer uppkomma då sexualiteten blir omdiskuterad, särskilt då ett sexuellt beteende ligger på gränsen till vad som är socialt accepterat.

Eftersom det kan behövas diskuteras i personalgruppen eller med chefen så tar sexualiteten en plats i ett sammanhang utanför brukarens liv. På samma beskriver personalen att brukaren i många fall är beroende av personalen, brukarföreningarna och utförarna för att hitta en eventuell partner. Det kan exempelvis röra sig om arrangerade discon och träffar eller att personalen ordnar praktiska saker så som färdtjänst. Samtidigt finns det funderingar kring hur vissa situationer ska lösas rent praktiskt. Ska personalen följa med brukaren till efterfesten? I viss utsträckning har vi också mött en osäkerhet kring vad arbetsuppgifterna bör innehålla och i vilka fall personalen får tacka nej till att hjälpa till med något som går mot dennes egna värderingar.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att arbetet med människor som har intellektuell funktionsnedsättning kan vara svårt ur flera synvinklar. LSS spelar en stor roll i verksamheten och innebär både möjligheter och begränsningar när det kommer till skapandet av sexualitet och genus. Formuleringen "att leva som andra" i lagstiftningen innefattar inte bara om tillgänglighet i samhället, utan även om inkludering och normalisering. Men frågan är vilka dessa andra är? Genom att tolka lagen, vars syfte är att ge människor med

funktionsnedsättning samma förutsättningar och möjligheter som icke-funktionsnedsatta, kan den också innebära vissa sanktioner för att begränsa “avvikande beteende” med syftet att det är för brukarens bästa. Personalen på boendena står inför en svår utmaning när de ska verka för inkludering i ett samhälle som ibland erbjuder snäva ramar för vad som är acceptabelt och att inte kränka brukarnas integritet.

9 Slutord

Vårt syfte med studien har varit att undersöka personalens uppfattningar om genus, sexualitet och deras tolkning av LSS samt vad detta kan innebära för brukarna vid LSS-boenden. Vi har därmed inte ambitionen att vår studie ska ge en heltäckande bild av den komplexa situation som finns gällande LSS-verksamhet, sexualitet, genus och självbestämmande. Dessa rymmer en mängd olika aspekter på olika nivåer, vilka bör tas hänsyn till. Det hade till exempel varit intressant att vidare undersöka den interaktion som finns mellan personal och brukare på LSS-boendena. Detta kan fördel läsas mer om i Löfgrens-Mårtensons forskning som vi tidigare hänvisat till.

En annan aspekt som kunde undersökas närmare är relationen till anhöriga och vilken roll de spelar i brukarnas liv. Respondenterna återkom ofta till anhörigas betydelse för brukarna och de svårigheter som där kunde uppkomma. Vi är medvetna om att vi inte kan ge en generell bild av hur det ser ut på olika LSS-boenden i Sverige men hoppas ändå att studien har bidragit till att ställa ytterligare frågor kring dessa teman istället för att fatta definitiva klargöranden.

Litteraturlista

Alsterdal, L. & Engwall, K. & Gustafsson, H. (2010) *Arbetsätt och metoder inom LSS-verksamheter*. Tullinge: FoU-Södertörns skriftserie nr 82/10.

Ambjörnsson, F. (2006) *Vad är queer?* Stockholm: Natur och Kultur.

Bauman, Z. (2002) *Individualiserade samhället*. Göteborg: Daidalos.

Barron, K. (1997) "The Bumpy Road to Womanhood" *Disability & Society*, 12, 2, 223-239.

Barron, K. (2002) "Who am I? Women with learning difficulties (re)constructing their self-identity" *Scandinavian Journal of Disability Research*, 4, 1, 58-79.

Barron, K. (2008) "Kön och funktionshinder". I Grönvik, Lars och Söder, Mårten (red.): *Bara funktionshindrad? Funktionshinder och intersektionalitet*. Malmö: Gleerups.

Bartner, C. & Renold, E. (1999) "The Use of Vignettes in Qualitative Research" (elektronisk) University of Surreys hemsida: <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU25.html> (2013-04-23).

Berger, L. P. & Luckman, T. (1991) *The Social Construction of Reality*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.

Berglind, H (1995) *Handlingsteori och mänskliga relationer*. Stockholm: Natur och Kultur.

Bryman, A. (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Butler, J. (2007) *Genustrubbel*. Göteborg: Daidalos.

DePoy, E. & Gilson, S. (2012) "Social Work Practice with Disability: Moving from the Perpetuation of a Client Category to Local through Global Human Rights and Social Justice" *Social Work Review*, 1, 12, 11-22.

Eastgate, G. & Scheermeyer, E. & van Driel, M, L. & Lennox, N. (2011) "Women with intellectual disabilities--a study of sexuality, sexual abuse and protection skills" (elektronisk) Australian Family Physicians hemsida <http://www.racgp.org.au/afp/2011/april/women-with-intellectual-disabilities/> (2013-05-06).

Eastgate, G. & Scheermeyerm E. & van Driel, M, L. & Lennox, N. (2012) "Intellectual disability, sexuality and sexual abuse prevention – A study of family members and support worker" (elektronisk) Australian Family Physicians hemsida <http://www.racgp.org.au/afp/201203/45957> (2013-05-05).

Egelund, T. (2008) "Vinjettstudier". I Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans & Eliasson-Lappalainen, Rosmari & Jacobsson, Katarina (red.): *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och Kultur.

Förhammar, S & Nelson, C. M. (2004) "Introduktion". I Förhammar, Staffan och Nelson, C. Marie (red.): *Funktionshinder i ett historiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Gemzöe, L. (2002) *Feminism*. Stockholm: Bilda Förlag.

Giddens, A. (2003) *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur.

Goffman, E. (2008) *Jaget och maskerna: en studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Nordstedts.

Grunewald, K. (2008) *Från idiot till medborgare: De utvecklingsstördas historia*. Stockholm: Gothia Förlag.

Grönvik, L. & Söder, M. (red.) (2008) *Bara funktionshindrad? Funktionshinder och intersektionalitet*. Malmö: Gleerups.

Höglund, B. & Larsson, M. (2012) "Struggling for motherhood with an intellectual disability - A qualitative study of women's experiences in Sweden" *Midwifery*, 29, 6, 698-704.

Johansson, T. (2006) "Mötets många ansikten – När professionella möter klienter". I Meeuwisse, Anna & Sunesson, Sune & Swärd, Hans (red.): *Socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.

Kandel, I. & Morad, M. & Vardi, G. & Merrick, J. (2005) "Intellectual disability and parenthood" *The Scientific world journal*, 5, 12, 50-57.

LeCompte, M.D. & Goetz, J.P. (1982) "Problems of reliability and validity in ethnographic research" *Review of Educational Research*, 52, 31-60.

Liedman, S. (1999) *Att se sig själv i andra: Om solidaritet*. Stockholm: Albert Bonnier Förlag.

Löfgren - Mårtenson, L. (2005) "*Får jag lov*": om sexualitet och kärlek i den nya generationen unga med utvecklingstörning. Lund: Studentlitteratur.

Löfgren - Mårtenson, L. (2008) "The Invisibility of Young Homosexual Women and Men with Intellectual Disabilities" *Sexuality and Disability*, 27,1, 21-26.

Löfgren - Mårtenson, L. (2011) "'I Want to Do it Right!' A Pilot Study of Swedish Sex Education and Young People with Intellectual Disabilities" *Sexuality and Disability*, 30, 2, 209-225.

Löfgren - Mårtenson, L. (2012) "'Hip to be cripp?': Om cripteori, sexualitet och personer med intellektuell funktionsnedsättning" *Lambda Nordica*, 17, 1-2, 53-76.

Malacrida, C. (2007) "Negotiating the Dependency/Nurturance Tightrope: Dilemmas of Motherhood and Disability" *Canadian Review of Sociology & Anthropology*, 44, 4, 469-493.

Malacrida, C. (2009) "Performing motherhood in a disablist world: Dilemmas of motherhood, femininity and disability" *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 22, 1, 99-117.

Mattsson, T. (2010) I viljan att göra det normala: en kritisk studie av genusperspektivet i missbrukarvården. Malmö: Égalité.

May, T. (2001) *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.

Nijnatten, C. van & Heestermans, M. (2010) "Interviewing victims of sexual abuse with an intellectual disability: a Dutch single case study" *Journal of Social Work Practice*, 24, 1-17.

Parcheomiuk, M (2012) "Specialists and Sexuality of Individuals with Disability" *Sexuality and Disability*, 30, 4, 407-419.

RFSU (2012) "Sexualitet och funktionsnedsättningar" (elektronisk), RFSU:s hemsida, <http://www.rfsu.se/sv/Sex--relationer/Sexualitet-och-funktionsnedsattningar/> (2013-05-21).

Rydström, J. (utgiven) "Dis-Junctures: A historical and social anthropological study of disability, citizenship and sexuality in Denmark and Sweden from 1925 until the present" (elektronisk) <http://www4.lu.se/o.o.i.s/23399> (2013-05-05).

Shakespeare, T. (1999) "The Sexual Politics of Disabled Masculinity" *Sexuality & Disability*, 17 1, 53-66.

Shuttleworth, R. & Wedgwood, N. och Wilson, N (2012) "The Dilemma of Disabled Masculinity" *Men and Masculinities*, 15, 2, 174-194.

Skau, M.G. (2007) *Mellan makt och hjälp: Om det flertydiga förhållandet mellan klient och hjälpare*. Stockholm: Liber.

Socialstyrelsen (2009) "Ska personal på gruppboende agera vid tvångsbeteende?" (elektronisk) Socialstyrelsens hemsida:
<http://www.socialstyrelsen.se/etikisocialtjansten/skapersonalpagruppboendeagerav> (2013-05-21).

Socialstyrelsen (2011) "Bostad med särskild service och daglig verksamhet - en forskningsöversikt" (elektronisk) Socialstyrelsens hemsida:
<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18238/2011-2-6.pdf> (2013-05-22).

Socialstyrelsen (2013) "Ska personal hjälpa man att dricka sig full" (elektronisk) Socialstyrelsens hemsida:
<http://www.socialstyrelsen.se/etikisocialtjansten/skapersonalhjalpamanattdrickas> (2013-05-21).

Socialstyrelsen (2013) "Funktionsnedsättning och Funktionshinder, användning av begreppen" (elektronisk) Socialstyrelsens hemsida:
<http://www.socialstyrelsen.se/fragorochsvar/funktionsnedsattningochfunktio> (2013-05-25).

Swärd, H. (2007) "Om outsiders och att hålla normalitetsdjävulen i schack". I Svensson, Kerstin (red.): *Normer och normalitet i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Thomassen, M. (2007) *Vetenskap, kunskap och praxis*. Malmö: Gleerups.

Tideman, M. (1999) *Handikapp: synsätt, principer perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Tideman, M. (2000) *Normalisering och kategorisering*. Lund: Studentlitteratur.

Traustadóttir, R. & Kristiansen, K. (2004) "Introducing gender and disability". I Traustadóttir, Rannveig och Kristiansen, Kristina (red): *Gender and Disability Research in the Nordic Countries*. Lund: Studentlitteratur.

Umb-Carlsson, Ö. & Sonnander, K. (2006) "Living conditions of adults with intellectual disabilities from a gender perspective" *Journal of intellectual disability*, 50, 5, 326–334.

Vetenskapsrådet (2002) "Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning" (elektronisk) CODEX:s hemsida: <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> (2013-05-24).

Östnäs, A. (2007) "Norm och normalisering inom handikappvetenskap och handikappidrott". I Svensson, Kerstin (red.): *Normer och normalitet i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1

Vinjett, version 1.

1. Krister och Mirjam har varit tillsammans i två år. De är båda i 25:årsåldern och har båda en måttlig intellektuell funktionsnedsättning. De bor tillsammans, men i varsitt rum på ett gruppboende. På gruppboendet får de hjälp med bland annat matlagning och städning. Nu har de börjat fundera på att skaffa barn. Både Krister och Mirjam är osäkra på hur man skaffar barn och vänder sig nu till personalen för råd.

- Hur bör personalen resonera?

2. Eva är en kvinna i 30:årsåldern som har en lindrig intellektuell funktionsnedsättning. Hon bor hemma och får hjälp av en boendestödjare. På senare tid har Eva verkat lite bekymrad, hon vet inte hur hon ska få kärlekslivet att fungera. Hon har ett förhållande med en man i samma ålder samtidigt som hon träffar en annan kvinna. Hon träffade sin partner och kvinnan på den dagliga verksamheten. Hon pratar med boendestödjaren och berättar att hon tycker om båda lika mycket. Hon undrar om det går att vara ihop med två samtidigt.

- Hur bör boendestödjaren svara?

3. Josef är en 18:årig kille med mild intellektuell funktionsnedsättning. Josef har en 20 år äldre kompis som heter Tony som inte har någon funktionsnedsättning. De träffades på ett internetforum. En dag berättar Josef för en personal på hans gruppboende att Tony har försökt kyssa honom när de träffades senaste gången hemma hos Tony. Josef säger att han tycker om Tony väldigt mycket, men vet inte riktigt på vilket sätt. Josef har inte haft några kärleksrelationer innan och vet inte riktigt hur det ska kännas.

- Hur bör personalen resonera kring det här?

4. Jarle 43 år är en man med intellektuell funktionsnedsättning. Han har ett eget rum med dator på sitt gruppboende. En dag när en från personalen går in på Jarles rum är datorn påslagen. Sidorna som är uppe innehåller pornografi med inslag av våld och tvång.

- Bör personalen prata med Jarle?

- Varför/varför inte?

5. Erik och Matilda har båda en form av lättare intellektuell funktionsnedsättning. De bor i en egen lägenhet med boendestöd som kommer två gånger per dag och hjälper till med planering, matlagning, mm. Tillsammans ska de snart få ett gemensamt barn. De har fått mycket stöd från boendestödjarteamet inför födseln. Vid diskussioner med paret har det framkommit att Erik menar att Matilda är den som ska ta hand om barnet. Matilda är av samma åsikt och säger att det är mamman som ska ta hand barnet och hushållet medan mannen ska göra annat.

- Bör personalen prata med Erik om att ta mer ansvar?

- Varför/varför inte?

6. Maja är en ung kvinna med funktionsnedsättning. Hon beskriver sig själv som väldigt kärleksfull och tycker om att träffa killar. Varje helg brukar hon gå ut och dansa och det brukar sluta med att hon följer med någon hem. På senare tid har det dock börjat gå elaka rykten om Maja att hon "ligger runt". Hon berättar detta för personalen. Maja vill fortsätta gå hem med killar men inte att folk ska säga dumma saker om henne.

- Vad bör personalen ge för råd?

7. Toralf är en man i 40:årsåldern med intellektuell funktionsnedsättning. Han bor på ett gruppboende, men tycker om att gå omkring på stan. Ute på stan brukar han gå fram till unga tjejer och ragga. Han säger att de är söta och att han älskar dem, han brukar också fråga dem

om de vill gå på dejt med honom. Vissa tjejer som Toralf går fram till verkar bli besvärade medan andra bara tycker att det är kul.

- Bör någon säga till Toralf?

- Varför/ varför inte?

8. Olle, 20 år med intellektuell funktionsnedsättning gillar att klä sig i kvinnokläder och smink för att han tycker det är fint. När han har gått i sina kläder på stan har han mötts av blickar och ibland glåpord. En gång var han tvungen att springa ifrån en gång för att han kände sig hotad. Olle blir väldigt ledsen när sånt händer och frågar personalen på sitt boende vad han ska göra.

- Vad bör personalen svara?

9. Lina är en ung tjej med Downs syndrom. Hon går i trean på ett gymnasium med både särskoleklass och "vanliga" skolklasser. Lina är kär i Fredrik som går i en "vanlig" klass, men hon har inte vågat säga det till honom. Hon är orolig för att Fredrik ska ogilla henne på grund av hennes funktionsnedsättning. Hon går till läraren och frågar om råd.

- Vad bör läraren säga?

10. Fatima är en kvinna i 50:årsåldern som har en lindrig intellektuell funktionsnedsättning. Hon har haft svårt att hitta någon att tycka om. Hon längtar verkligen efter någon att vara tillsammans med och ha som pojkvän. Nu vänder hon sig till en från personalen som hon har förtroende för och frågar hur hon ska göra för att hitta en partner.

- Hur tror du personalen ger henne stöd?

11. Ove är en man i 50:årsåldern som har en lindrig intellektuell funktionsnedsättning. Han bor på ett gruppboende. En dag frågar han en från personalen om han kan få hjälp att ta sig till Danmark och köpa sex.- Hur bör personalen resonera?

Bilaga 2

Vinjett, version 2

1. Krister och Mirjam har varit tillsammans i två år. De är båda i 25-årsåldern och har båda en måttlig intellektuell funktionsnedsättning. De bor tillsammans, men i varsitt rum på ett gruppboende. På gruppboendet får de hjälp med bland annat matlagning och städning. Nu har de börjat fundera på att skaffa barn. Både Krister och Mirjam är osäkra på hur man skaffar barn och vänder sig nu till personalen för råd.

- Hur bör personalen resonera?

2. Peter är en man i 30-årsåldern som har en lindrig intellektuell funktionsnedsättning. Han bor hemma och får hjälp av en boendestödjare. På senare tid har Peter verkat lite bekymrad, han vet inte hur han ska få kärlekslivet att fungera. Han har ett förhållande med en man i samma ålder samtidigt som han träffar en annan kvinna. Han träffade sin partner och kvinnan på den dagliga verksamheten. Hon pratar med boendestödjaren och berättar att han tycker om båda lika mycket. Han undrar om det går att vara ihop med två samtidigt.

- Hur bör boendestödjaren svara?

3. Josefin är en 18-årig tjej med mild intellektuell funktionsnedsättning. Josefin har en 20 år äldre kompis som heter Tony som inte har någon funktionsnedsättning. De träffades på ett internetforum. En dag berättar Josefin för en personal på hennes gruppboende att Tony har försökt kyssa henne när de träffades senaste gången hemma hos Tony. Josefin säger att hon tycker om Tony väldigt mycket, men vet inte riktigt på vilket sätt. Josefin har inte haft några kärleksrelationer innan och vet inte riktigt hur det ska kännas.

- Hur bör personalen resonera kring det här?

4. Annika 43 år är en kvinna med intellektuell funktionsnedsättning. Hon har ett eget rum med dator på sitt gruppboende. En dag när en från personalen går in på Gunnels rum är datorn påslagen. Sidorna som är uppe innehåller pornografi med inslag av våld och tvång.

- Bör personalen prata med Gunnel?

- Varför/varför inte?

5. Erik och Matilda har båda en form av lättare intellektuell funktionsnedsättning. De bor i en egen lägenhet med boendestöd som kommer två gånger per dag och hjälper till med planering, matlagning, mm. Tillsammans ska de snart få ett gemensamt barn. De har fått mycket stöd från boendestödjarteamet inför födseln. Vid diskussioner med paret har det framkommit att Erik menar att Matilda är den som ska ta hand om barnet. Matilda är av samma åsikt och säger att det är mamman som ska ta hand barnet och hushållet medan mannen ska göra annat.

- Bör personalen prata med Erik om att ta mer ansvar?

- Varför/varför inte?

6. Maja är en ung kvinna med funktionsnedsättning. Hon beskriver sig själv som väldigt kärleksfull och tycker om att träffa killar. Varje helg brukar hon gå ut och dansa och det brukar sluta med att hon följer med någon hem. På senare tid har det dock börjat gå elaka rykten om Maja att hon "ligger runt". Hon berättar detta för personalen. Maja vill fortsätta gå hem med killar men inte att folk ska säga dumma saker om henne.

- Vad bör personalen ge för råd?

7. Pernilla är en kvinna i 40:årsåldern med intellektuell funktionsnedsättning. Hon bor på ett gruppboende, men tycker om att gå omkring på stan. Ute på stan brukar hon gå fram till unga killar och ragga. Hon säger att de är söta och att hon älskar dem, hon brukar också fråga dem

om de vill gå på dejt med henne. Vissa killar som Pernilla går fram till verkar bli besvärade medan andra bara tycker att det är kul.

- Bör någon säga till Pernilla?

- Varför/ varför inte?

8. Olle, 20 år med intellektuell funktionsnedsättning gillar att klä sig i kvinnokläder och smink för att han tycker det är fint. När han har gått i sina kläder på stan har han mötts av blickar och ibland glåpord. En gång var han tvungen att springa ifrån en gäng för att han kände sig hotad. Olle blir väldigt ledsen när sånt händer och frågar personalen på sitt boende vad han ska göra.

- Vad bör personalen svara?

9. Stefan är en ung kille med Downs syndrom. Han går i trean på ett gymnasium med både särskoleklass och "vanliga" skolklasser. Stefan är kär i Hanna som går i en "vanlig" klass, men han har inte vågat säga det till henne. Han är orolig för att Hanna ska ogilla honom på grund av hans funktionsnedsättning. Han går till läraren och frågar om råd.

- Vad bör läraren säga?

10. Ali är en man i 50:årsåldern som har en lindrig intellektuell funktionsnedsättning. Han har haft svårt att hitta någon att tycka om. Han längtar verkligen efter någon att vara tillsammans med och ha som flickvän. Nu vänder han sig till en från personalen som han har förtroende för och frågar hur han ska göra för att hitta en partner.

- Hur tror du personalen ger honom stöd?

11. Gunnel är en kvinna i 50:årsåldern som har en lindrig intellektuell funktionsnedsättning. Hon bor på ett gruppboende. En dag frågar hon en från personalen om hon kan få hjälp att ta sig till Danmark och köpa sex. - Hur bör personalen resonera?